JOSEF ČAPEK

BELETRIE 2

KULHAVÝ POUTNÍK / PSÁNO DO MRAKŮ
BÁSNĚ Z KONCENTRAČNÍHO TÁBORA

TRIÁDA

SPISY
JOSEFA
ČAPKA

JOSEF ČAPEK / BELETRIE 2

JOSEF ČAPEK

B E L E T R I E 2

KULHAVÝ POUTNÍK
PSÁNO DO MRAKŮ
BÁSNĚ
Z KONCENTRAČNÍHO
TÁBORA

USPOŘÁDAL
A K VYDÁNÍ PŘIPRAVIL
JIŘÍ OPELÍK

Kniha vychází s laskavým přispěním
Ministerstva kultury ČR
a Nadace Jana Klimenta.

© Josef Čapek – dědicové, 2010
Editorial notes © Jiří Opelík, 2010
ISBN 978-80-87256-35-0
ISBN (PDF) 978-80-87256-74-9
ISBN (ePub) 978-80-7474-377-1
ISBN (mobi) 978-80-7474-378-8

Připisuji tuto edici
památce svého blízkého přítele
doc. PhDr. Jana Lehára, CSc.
(23. 1. 1949 – 29. 12. 2004),
který měl původně tento svazek
Spisů Josefa Čapka
připravit k tisku.

KULHAVÝ POUTNÍK
Co jsem na světě uviděl

Chůzí kulhavou

Všeliká věc má jistý čas, a každé předsevzetí pod nebem svou chvíli.
Jest čas rození i čas umírání, čas sázení a čas vykopání, což
vsazeno bývá;
čas mordování a čas hojení, čas boření a čas stavení;
čas pláče a čas smíchu, čas smutku a čas proskakování;
čas rozmítání kamení a čas shromažďování kamení, čas objímání a
čas vzdálení se od objímání;
čas hledání a čas ztracení, čas chování a čas zavržení;
čas roztrhování a čas sšívání, čas mlčení a čas mluvení;
čas milování a čas nenávidění, čas boje a čas pokoje.
Co tedy má ten, kdo práci vede, z toho, o čemž pracuje?

(KAZATEL 3, 1–9)

Už déle jsem v sobě nosil hodně nepevný a stále odsunovaný záměr, či spíše jen nezávazné pomyšlení, že – napíšu-li kdy ještě něco, čemu se říká knížka (neboť kniha se mé nerozhodnosti jevila příliš náročným úkolem), bude to něco o *Kulhavém poutníkovi.* Tato váhavost sice v sobě nenesla všechna ta blaženství, jakými se dovede odvděčovati dobře spravovaná lenost, zato však dávala po vůli mnohému potěšení, radostem, jakých poněkud tupá přirozenost lenosti svým lidem uštědřiti nemůže. Tichost, odlehlá a bez závor, stále otevřená a přístupná zátiší takové váhavosti nabízejí napořád vítaný útulek duchu, který v sobě tají lecjaký neklid, odpoutanost i tíhu. Taková váhavost vhodně může sloužiti za výletní místo myšlenkám, jež se do jejích neoplocených výšin a dolin neomezeně mohou vraceti, aby se tu toulaly bez určitého cíle. Je to ku podivu rozlehlá krajina, někdy úžasně slunná, nejčastěji však překlenutá šerou, ale nedeštivou mlžností. Tam právě

nejvíce se cítí doma ten pravý, o němž jsem se tu dosud nezmínil. Ostych: až někdy, až jindy, snad někdy později; až budu vědět ještě něco jiného, až budu vědět *ještě něco víc.*

Kdo to měl být, ten *Kulhavý poutník*? Abych to řekl co nejstručněji, znamenal mi člověka, který někam jde. Kohosi, kdo zajisté má někam namířeno, ale napadá trochu na jednu nohu, a tak ovšem není rázným chodcem. Ta nachromlá noha, snad si to někdy v mládí zavinil z vlastní nezbednosti sám, když neprozřetelně lezl někam, kde není dosti jisto a pevno, a odnesl si z toho pak pro život takovouto památku; nebo mu to mohli způsobiti jiní, jejichž zlomyslnosti, surovosti nebo hlouposti se podařilo přeraziti na světě o jednu nohu víc, jak se přihází u dobytka, ba i u užitečného nářadí. Nebo, ještě prostěji, je ta jeho kulhavost vadou už vrozenou, jenom organickým neduhem. A též i takto: řekněme si, že život i svět mu zůstaly něco dlužny a on zase že zůstal něco dlužen jim, světu i životu; byla v jeho myšlení také zvláštní směsice skepse, vnitřního patosu, odporu i dobrodušné důvěry. I to je určitý druh chromosti.

Ale ta trocha kulhavosti mu nevadí, aby si, třebas napadaje, nešel svou cestou jako jiní lidé. Ba jda o něco tíže a pomaleji než mnozí ostatní, někdy při tom více vidí a pozoruje a snad i o něco uvážlivěji si povšimne všelikých setkání. Občas se pozastaví, když se ta kratší noha malinko či více připomene; usedá třeba u příkopu, což je docela dobré místo k zastávce, neboť příkop je vždycky tak trochu příměrem světa a života, nebo se posadí do stínu pod velikým stromem, jehož listí se třpytí a šepotá dolů k zemi, do šíra kraje i vzhůru k velkoduchému blankytu, a zde tedy odpočívá, aby nespěl příliš kvapně, aby si pooddechl a přitom se porozhlédl. Tu, nabíraje na silách i na vděčně odevzdaném poklidu, nazírá úkazy veliké, jako jsou nebesa a dálky, a současně velmi drobné, jako je třeba pták anebo jen motýl. Takto tedy tou kratší, méně hybnou nohou, kterou je při své pouti životem postižen, bylo mu zase něco přidáno: jako tu svou kratší nohu, tak zase i některé věci života a světa pociťuje o něco připomínavěji a silněji.

Tož taková byla ta představa Kulhavého poutníka; zajisté že nic obzvlášť interesantního, ale opravdu poskytovala mnohou příležitost k útěšlivému i méně útěšnému snění, což ostatně není z nejhorších bludností

tohoto světa. A proč bych nepřiznal: chovala v sobě i kousek nějakého podobenství, v ledačem omluvného a tím občas i povzbudivého. Byl mi nejčastějším a nejbližším společníkem, šli jsme spolu mnohými cestami, po dláždění i po travnatých stezkách, ve shodě i v hádání, Kulhavý poutník a já, když jsem šel sám.

Ale knížka! Vždyť při spisování knih to nejpodstatnější je otázka napínavosti, senzačnosti; na překvapujícím a vzrušujícím ději přece nejvíce záleží. Na spletitých a vzrušujících dějích právě rádi sbírají lidé poznatky na cizí vrub, na účet těch nevšedních a zajímavých hrdinů, zvláštních a mimořádných okolností a poměrů, které spisovatelova dovednost kolem nich seskupila. A tady nešvižně se šine jen Kulhavý poutník a nic neobyčejného, silného či jinak obdivuhodného nepodniká, nic nepříslušného ani senzačního nepodstupuje.

Což o to, mohl bych to pro větší napínavost snad tak nějak nastrojit, že by se při svém lopotivém putování stal někde nějak třebas svědkem nějaké podivuhodné vraždy. Nebylo by to však málo? Což nepřihlížíme my všichni den co den přemnohým, až příliš mnohým vraždám? – Nebo také ledacos napínavého by se dalo vysoukat z toho, že by se oženil. Že by se Kulhavý poutník oženil, ale žena by se mu stala nevěrnou a opustila by ho, jak lze hnedka pochopit, pro tu jeho jednu kratší nohu; ale jiná, ryzejší, právě pro tu nohu kulhavou by si ho oblíbila a z lásky k němu by se odhodlala opustiti svého muže, který má obě nohy stejně dlouhé; ale Poutník by ušlechtile odmítl a s teskně schýlenými rameny by rezignovaně odbelhával trpěti neznámo kam, a ona by tedy pak také rezignovala. Nebylo by však i toto málo? Koneckonců jsme takto všichni na obě nohy ve skutečnosti příliš krátcí, slabí a kulhaví a zamilováváme i opouštíme se až dost často pro ještě menší nedostatky a rozdíly. – Nebo že by se stal vynálezcem a že by něco vynašel, co by dramaticky, ale přece ne nezachranitelně zvýšilo nepořádek a potíže nejen v jeho užší rodině, nýbrž obzvláště i v širším provozu tohoto světa? Ale ani to by nebylo dost senzační. Což, nejsouce ani velikými vynálezci, nepůsobíme všichni mezi svými i obecněji ve světě nepořádku a potíží dost a dost? – Nebo jakpak kdyby Kulhavý poutník vlastně kvačil připojiti se k nějakému kolektivu, kde by se i přes

svou tělesnou vadu na podiv užitečně, iniciativně a konstruktivně uplatnil? –

Nic platno, žádnými lacinými vtipy svou fabulační nemohoucnost nezakryji. Poutník, co ho znám, pokulhával svou cestou a do žádných takových komplikací nevstoupil. Zhola nic takového mimořádného se s ním za ta léta nedělo. Jak potom neváhat a se neostýchat? Opravdu nebylo při něm nic tak románově dobrodružného a senzačního, čím bych mohl beletristicky navnaditi čtenáře. – Je mi už souzeno, abych s prázdným prutem seděl nad hladinami a nepřinesl domů té nejvzácnější kořisti.

Zatím se čas naklonil. Čas se naklonil a to je všechno a nic víc.

Ach, letí roky, Postume, Postume,
jak střela letí – nežli se naděješ,
máš vrásky, dohoní tě stáří,
přikvapí nezdolná smrt a – konec.

Ano, váhal jsem, ostýchal jsem se, až budu věděti více, až budu věděti ještě něco jiného! Kulhavý poutník, byť se šinul zvolna a těžce, přece má někam namířeno, přece někam, k nějakému cíli jde. Tento cíl – ten pevný úmysl, v němž i Kulhavý chce dojít na konec své cesty, to dokazuje – *je smrt.* Ano, je jisto, že mu bude dříve či později zemříti!

Je marna zbožnost. Kdybys i den co den
mu tři sta býků zabil, tím ukrutný
se nedá uchlácholit Pluton
věznící Titya, Geryona,

ty silné obry, za vodou protivnou,
již přeplout musí najisto každý z nás,
jež plody svými živí země,
ať je to král, nebo nuzný rolník.

Je marno války se stranit krvavé
a vlnobití ječící Adrie,
je marno v podzim vždy se chránit
studených větrů, jež tělům škodí:
tu smutnou řeku Žalu, líně se ploužící,
– – – – – musíme zhlédnout všichni.

To tedy zatím se čas o něco naklonil. Vím o něco více, vím ještě něco jiného, než jsem, zhlédnuv Kulhavého poutníka ponejprv, tehdy věděl. Proto to váhání; a proto už se tolik neostýchám. – To napínavé, to jisté, to veliké a hlavní dobrodružství, ke kterému to všechno cílí, ve které vstoupí Poutník, kam někdy dojdu já, jež jednou podstoupíte vy, jest smrt.

Cesta zdá se přímá člověku, ale dokonání její jistá cesta smrti.

(PŘÍSLOVÍ 16, 25)

V našem ději je smrt. Nevymyšlená, románově nevykombinovaná, životně nežádoucí, avšak jistá, jistota jistotnější než cokoliv jiného ostatního, co považujeme za zaručené a bezpečné. Tu, děj se co děj, i kdyby se sebeméně líbilo, nemůžeme ze svého děje vynechat. Musíme zemříti, nakonec ze všeho a ode všeho odejít.

Svůj pozemek a milenou ženu svou
zde necháš, a z těch stromů, jež pěstuješ,
se k dočasnému pánu žádný
nepřidá, jenom ten smutný cypřiš.

(HORÁC: ÓDY II, 14)

Tedy Vanitas. V starších časech byly v oblibě obrazy Marnosti, v nichž malíř vypodobnil člověka, který zahodiv daleko za sebe veškerou světskou žádost, v hlubokém přemítání pohlíží na lebku, jejíž prázdné oční důlky mu s propastnou vyhýbavostí zpříma odpovídají: Běda! Prach jsi a v prach se obrátíš!

Aj, na dlaň odměřil jsi mi dnů, a věk můj jest jako nic před tebou, a jistě žeť není než pouhá marnost každý člověk, jakkoli pevně stojící.

Jistě tak pomíjí člověk jako stín, nadarmo zajisté kvaltuje se; shromažďuje, a neví, kdo to pobéře.

(ŽALM 39, 6–7)

Znám jeden starý obraz toho způsobu, v němž je takových umrlčích hnátů přespočet, z velké části i dobytčích, a k tomu rozeklaná skaliska, puklá, větrající antická váza i příkře zkroucené větve stromů s řídkou listovou korunou, kterou prohlédají mračnatá nebesa. Poustevník, či snad je to učenec, je těžce zahloubán do knihy, hledaje na všechen ten pohrobní nelad odpovědi. Avšak i kniha zpuchří a změní se v prach. Vanitas vanitatum!

Nuže tedy, toto by nebyla ani v nejmenším má představa Marnosti. V zamyšlení? Ano, jak by ne? V pohroužení? Ach jistě! Ale nevidím u toho žádné lebky, žádných děravých očních důlků, naprosto nic z kostlivce.

Stře se přede mnou krajina ozářená ve slunci, líbezná, utěšená, to ta nejhezčí, s milostnou prostotou složená ze všech těch radostných krajin, které jsem tu na světě poznal. S postavami ženců, žen trhajících jahody, s myslivci, rybáři, s milými dětmi, které dovádějí, hrajíce si u dveří. S domy, s vesnicemi, s městy. Se zvířaty, květinami, motýly a ptáky. Se zavinutou kuklou, s mravenčím vajíčkem, s jednou kapkou rosy. Se vším, s jediným z toho, čím je pro mne život a svět, ten veškerý bílý svět. Odcházeje z této tak důvěrné Marnosti do neznámé ciziny věčna, ještě bych chtěl v poslední chvilce míti v očích nikoliv obraz zahnědlé lebky uboze děravých a němých očních důlků, ale třebas jen jedinou větvičku růžově kvetoucího vřesu, jen šípkový květ – odnésti si v pohledu třeba jen jediný ve větru se kymácející modrý zvonek, a – než všechno zhasne – nechť se v jeho kalichu třepe ještě muška, ještě naposled, malinká, skoro neviditelná! Neboť mám všechnu tuto Marnost příliš rád, i sebemenší kousek z ní by mi ještě na tu velikou cestu stačil, tak na ní visím, bláhově lpím, úporněji, osudněji, než by se rozumněji orientovaným lidem uzdálo hodno uvěření a schválení.

… A smrt je zlo – tak bozi uznali:
vždyť kdyby byla krásná, též by zmírali…

(SAPFO)

Jakkoliv uznali dávní bohové, i jim bylo odejíti od šumivých lučin a hájů, od zpívajících studánek, z teplé hlasitosti tohoto světa. Pomyšlení na smrt, na tu nejjistější jistotu mezi všemi tak žádoucími jistotami, jichž bez ustání snažíme se dosáhnout, není věru pěkným pomyšlením. Ale nemůžeme je ze svých dějů škrtnouti. Ať by se nám co nejzdárněji podařilo je z naší mysli zaplašiti, dojdeme přece vždy neodvratitelně tam, kam dorazí i Kulhavý poutník.

Smrt není zlem, nýbrž věcí přirozenou, a tudíž lhostejnou.
Smrt i vyhnanství a všechno, co hrozným býti se zdá, před očima ti buď den co den, ze všeho pak nejvíce smrt, a nikdy na nic nízkého ani nepomyslíš a po ničem příliš nezatoužíš.

(STOIKA EPIKTETA RUKOVĚŤ MRAVNÍCH NAUČENÍ)

Ba ne, není nikterak mým záměrem strašiti kohokoliv smrtí. Co by nám zbylo dobrého na životě, kdyby nám věci přirozené měly být lhostejnými! A toužím! příliš toužím! a nechci se vzdávat toužení. Nedám v těchto věcech mnoho na moudrého otroka, třebaže byl také kulhavý.

Stoik vypleňuje v duši
pudy, vášně, zlé i dobré, vše, co vzruší,
až i milé zatoužení.
K lidem takovým mám odpor velmi tuhý.
Loupí duším našim nejhlavnější vzpruhy.
Ještě za živa nám život ve smrt mění.

(LA FONTAINE: BAJKY 12, XX)

Budeme se raději všemi dýchajícími póry co nejúporněji držet milené marnosti života; nic nám ji, právě ji, nenahradí! Nebudu tu o ní, o pomí-

jivosti života, mluvit nadbytečně; ale darmo bychom se tvářili, jako kdyby pro nás, pro jednoho každého z nás, neexistovala. Ani jí snad nebudu pomlouvati, a přijde-li na ni řeč, budu o ní mluviti pěkně. Vždyť opravdu myšlenka na smrt otevírá cestu života v celé její hloubce a šíři. Co bych tu chtěl za Kulhavého poutníka, za sebe (co nejosobněji i co nejobecněji) a snad i za některé z vás, vypovědět, to ji předpokládá prostě a vážně, a – vzpouzeje se proti její moci byť i ze všech sil – co nejlidštěji.

Ani se o tom nemíním dohodnouti snad jen s těmi, kteří vyfasovali svůj bochníček života již o něco dříve a mají teď před sebou už jen jeho hodně skrovnější půl. Přál bych si, aby bez nechuti a bez posměšku odpověděli na pozdrav Kulhavého poutníka zrovna lidé mladí, kterým ještě mnoho zbývá v zásobě.

Je nebe věčné. Nechť dá věčnosti půl zemi!
Jak dlouho těšit se ze světa, vína je mi?
Sto let – to málo je, sto let je příliš moc.
Za každým životem přec zívá hrobu noc.
O – hé… O – hé…

(LI PO)

O – hé… Není nic snadnějšího než přivoditi si na sebe povážlivou diagnózu: Koukejme, čas se o něco nachýlil, a tady zase jeden – ostatně ani první, ani poslední – vypůjčuje si čtenáře na to, aby před ním dal slabošský průchod svému strachu před smrtí!

– znaveni životem a ve strachu před smrtí –

(PRÝ OBLÍBENÁ CHAPLINOVA)

Prostě přišel do věku, kdy mu začíná být chvílemi úzko; a v tom to všechno je.

Ale ano, ale ne! Ale ovšem, vždyť jsem živočichem, proč bych nebyl, proč bychom nebyli my všichni živoucí naplněni, nabiti, přetopeni strachem před smrtí? Strachem, který se již tolikráte v našem životě ukázal důvodným

a ustoupil pak zase do svého vyhrazeného koutku, aby až do dalšího dopřál přednějšího místa pocitům jistoty a bezpečí. Ale ne! Obejdeme se, jako kdyby nějaké smrti vůbec pro nás nebylo. Jako ta zvířátka, jejichž čipernost zdá se tak roztomile popírati trvale hrozivou přítomnost každého zániku, jako pěkné je na podívanou rejdění družin i poletování jedinců, hupkavá neposednost veverčina, vrtošivost sýkorčí, těkání motýlovo, to všechno tak lehké, dovedné, půvabné, jako kdyby ani zemské tíže nebylo.

Obyčejně se v historkách smrtí spíše končívá, a to se zřetelem, aby byla náležitě tragická a dodala zápletce hodně efektního závěru. Tuto však je proti zvyklosti konec všech našich dějů položen hned na začátek a stává se tak trochu východiskem, tak trochu klíčem k tomu ostatnímu. Nebo řekněme to tak, že v jistotném vědomí konce můžeme hned předem pod tím vším, z čeho a od čeho bude nám odejít, vésti pomyslnou čáru a vyplniti tuto nejposlednější rubriku všech rubrik přibližným součtem, jakousi bilancí toho nejhlavnějšího. (Je mně samotnému úlevou, že tady již počínáme se odchylovati od otázky smrti; nemá pro mne naprosto žádné takové zálibné lákavosti, jak by se mylně snad zdálo.) Rozhodně však cítím nutnost vyrovnati se nějak s tím, přihlédnouti k nějakému souhrnu a vypovědět se aspoň trochu z toho, co jsem tu uviděl, co jsem na světě poznal.

Ne, nechci si nijak mnoho osobovati; naopak. Vím až moc dobře, že věcí světa je tolik, že – ač od věků podněcují básníky, vědce a zákonodárce – dosud jich nepojaly všechny jeho knihovny. Uviděl a poznal jsem na světě *příliš mnoho i příliš málo*. Příliš mnoho v tom, co ani nejdravějším životem, ani nejdůvtipnějším duchem se neobsáhne. A málo v tom, co by až do dna ukojilo lidskou těkavost a neklid, baživosti a touhy. Ó jistě, nebylo snad tak naprosto nemožné vysunouti svůj život na širší, dobrodružnější základnu. Zažíti ohromný kus světa, pobývat, všude doma, v cizích dálavách, rozvinout širokou činnost; vířit a rozpínat se v podnikání, podstupování, uskutečňování! Komu by to dost, ba skoro všecko neslibovalo, komupak by se nechtělo toho, čemu se říká silný, zmnožený život?

Vzduch! vzduch! Tak lomcuje tvá hruď –
a cítíš žasna v každou noc:
že nezáří jednoho slunce moc!
Život – života rozkoší buď!
Beř slepě, co jen krásy tu je,
až v tobě cíl se probudí:
Sto tisíc oblohou hvězd pluje,
sto tisíc sluncí poraňuje
nás paprsky svými do hrudi.

(DEHMEL: TŘI PRSTENY)

Po pravdě můj život byl malý a chudý; po pravdě je to jen velmi vymezený, uzoučký proužek života. Z toho se vskutku nedá ušíti žádný slušivý a velkolepě řasnatý plášť. Mohl by to být spíše jen jakýsi odstřižek, či spíše jen něco jako vzorek, na který se ani vtištěné kvítko, vysunuté poněkud ke kraji, už celé nevešlo. Řečeno střízlivěji, tedy takový život z hlediska osobní expanzivnosti naprosto nebohatý na vnější události. Ale pozor! To ovšem nemusí ještě nijak znamenat nuznost dojmů a malé vnitřní vzruchy. Tady je ono známé neznámé bezmezí, jemuž se nelze doměřiti hranic.

– Bez hnutí jsem sledoval, jak svět se hýbe –

(OU-JANG SIOU)

Všecky věci jsou plné zaneprázdnění, aniž může člověk vymluviti; nenasytí se oko hleděním, aniž se naplní ucho slyšením.

(KAZATEL 1, 8)

Ale čtenáři svazků si nežádají nedoměřitelných bezmezí, nýbrž dramatických dobrodružství, ostře raženého děje. Toho tu nemáme. Bohatec si může své vzruchy a své události kupovat. K chudému přicházejí spíš v podobě ran. Nuže tedy, nic nádherného jsem nekoupil ani z žádných těžkých ran nekrvácím. A co není z chudoby ani z bohatství: vedle všeho, co je černé a hořké, vychází z vnějšku i vnitřku života, z tváře veškerenstva i z komůrky

srdce nedočerpatelný jas, určitá pohoda spíš duchové než hmotné povahy, to nejlepší, myslím, čím je bytí nadáno, i když mnoho čiperněji založených lidí právě o tento dar života valně nestojí.

Možno-li takový nedobrodružný život k něčemu přirovnati, tedy je to mezi ostatními jeho hybnějšími figuracemi nejspíše ten, jemuž pro jeho určitý nedostatek vnějšího vzruchu, pro jeho připoutanost k danému místu a podmínkám (a tedy pak i nutnou a přirozenou převahu vniternosti, fantazie a kontemplace nad zevnější činorodostí) je vtištěno něco – dejme si to slovo líbit – *vegetativního*. Život, jehož kořeny jsou v tom nejbližším – tak jako je tomu u bylin a u stromů –, nevyžaduje k svému uplatnění velikých vnějších pohybů a akcí. – Dávno a známě bylo už člověcké srovnáváno se zvířecím; podle povahy i podoby to dává bajkové připomínky orla i vrány, lišky i osla, slavíka i krkavce, lva i myši, čeho chcete, šelem a také hovad. Tuto by bylo možno dojíti zase k jiným podobenstvím: jsou tu plísně i mechy, přikrčené bylinky suchopárů, stébla obilná, lilie lesních stínů, jedovaté blíny, máty, jež rozemnuty hořce vonějí; lidé, jež možno přirovnati k jabloním kvetoucím, plodícím nebo i vyschlým, mrtvé pahýly i bujné, košatě rozložité stromy. Jsou tu i semena letící ve větru, z nichž někde může něco vyrůst.

To tedy je život tisíců a tisíců lidí, žádná osa velikých dobrodružství ani pohnutých dějů.

Nebaví vás tento váš život? Nepřikládáte mu žádné důležitosti, žádné ceny?

Jen skrovné; jen soukromě, ne obecně; je cenný a důležitý pro nás samotné, sotva však už pro koho druhého. – Ano; máte raději přenesené životy: životy románů a her, které jako by za vás prožívali jiní. Je to zase jen život, nic více, nic v podstatě jiného; ale to přenesení na jiné postavy, než jste vy, na cizí tváře a srdce, to zkrášlené a zesílené zveřejnění vašich nejvlastnějších věcí, co vy můžete setrvati v anonymitě pouhých diváků a čtenářů, to nejnezávazněji ulevuje těm vlastním tíhám. Nejsme příliš ochotni naslouchat, když mezi čtyřma očima nám někdo svěřuje ze svého nejvnitřnějšího; obtěžuje nás to, uvádí jaksi do rozpaků, protože to není hráno na jevišti, tištěno v knize, vymalováno na plátně a zarámováno. Známe

z novin, jak všeliké životy získávají na významu, na zábavnosti a na váze, zajímají-li se o ně jiní. – Kulhavý poutník může však být obrazem života jednoho každého; nevstupuje na scénu vyvolávati rušné a románově dramatické děje; těmi největšími dobrodružstvími budou zde ta dobrodružství vniterná.

– I zatrápeně! Tedy psychologie, meditace, traktáty?

Ne právě. Poutník znamená cestu, cesta může znamenati různá setkání. Jeho dobrodružstvími je to, co na silnici života potkal. Bude to tedy *kniha setkání.* Setkání, ale ne činů; a to setkání dokonce naprosto nevýjimečných, tak nevýjimečných, jaká může míti vůbec každý. Nehodlám zde totiž mluviti o něčem, co nikdo nezná, nýbrž právě o tom, co všichni znají. Co nikoho neudiví ani nepřekvapí a co se mnoha lidem ani nezdá hodno pozornosti a úvahy.

– Špatný nápad, něco takového, když jde o knihu.

Jsem už takový podivín, že jsem si vzal do hlavy takovou. O Kulhavém poutníkovi, kusou, pomotanou, nevěcnou. Knihu neuzavřenou a roztříštěnou, vypravovanou ještě k tomu slovem kulhavým. Nebude to zdárný produkt literárního umu. Nemůže být utříděným produktem ducha něco, co je jen výrazem jeho životního nepokoje.

(Zde je asi to místo, kde zklamaný čtenář, docházeje k mínění, že není co slibného čekat, knihu sklapne a odloží.)

Ale budou v ní přece jen ta největší dobrodružství, s kterými se každý z živoucích může na tomto světě setkati!

Jaká je cesta

I vyšel jsem od sebe sám a ohlédati se
počal mysle, odkud a jak začíti.

(KOMENSKÝ: LABYRINT SVĚTA)

Na začátek –

Na začátek mám určité potíže s roztříděním své látky. Těžko, ba nemožno tříditi, kde jde o nedělitelný celek, o úhrnný a ve všech svých částech do sebe zasahující a současný proud, jakým je bytí. Nejde dobře z takového neohraničeného plynutí odděliti nějaký určitě vymezený úsek. Co vypovím zde, je namnoze jen nápovědí k tomu, co bude předmětem kapitoly jiné, a tamto zas bude mnohé odkazovati k neúplnému začátku. Neuvaruje se nezdaru, kdo si obral věci příliš mnohé a těžké k vypsání.

Kulhavý poutník jest poutníkem v bytí. To je ta celá jeho cesta. Jde životem a několik nejzákladnějších setkání na této cestě jest jeho velkými dobrodružstvími. Každá cesta poskytuje svá setkání a příhody. Události této cesty nejsou však dary náhody; vládne jimi její opak: nezbytná, neobejitelná

nutnost. Jsou přímou součástí této cesty, náležejí bezprostředně k její podstatě; jsou vlastně jí samou.

Cesty takového způsobu vedou od začátku do konce ještě také pohádkami: v nich přijde se k lávce, k čarodějné studánce, potom k zakletému stromu, dále pak k skleněné hoře a posléze k dračímu hradu. Tyto postupné zastávky nebo stanice dobrodružství náležejí rovnou k podstatě pohádkového děje; jakkoliv nenadálé, určují a budují jej v jeho následné souvislosti. I na cestě bytí jsou taková dějová utváření, a neméně podivuhodná, jejich řád není však tak postupný. Jsou v jediném toku a prolínají se trvale v současnosti.

Pokus odděliti je od sebe a vyčleniti je samostatněji je předem hodně marný. Je jen ústupkem diktovaným potřebou vyhověti základním sklonům našeho rozumu k určité soustavnosti a didaktičnosti. I kdybychom na ně přiložili jakoukoliv systematiku, vždy ji ve své mohutné zvůli na všech stranách přerostou a poplynou si po svém.

*

Jde svou cestou Kulhavý poutník.

Tedy nejdříve pozdrav a otázka, která se dává všem cestám a poutníkům. *Odkud a kam?*

Odkud a kam? ptají se, když se toulávám po krajině oravské. Tož z Podzámku a hore na Javorovou. Tak, správně: z určitého místa na určité místo. Vyšel jsem zpod oravského hradu, od panské hospody, z našeho dvorka, kde jsem se rozmýšlel, a jdu na horu Javorovou, tam, co je nahoře triangulační bod. Odtud a odtud, tam a tam.

Jakže, zpod hradu, opravdu ze dvorka? Odkudže vlastně jsem se to vydal? Zdá se, že spíše než od snídaně to bylo už od včerejšího dne; či ne, už od dřívějška, spíše už od zimy, kdy jsem si vzpomněl na to jedno pamětihodné místo, kde křičeli ořešníci a v dálce se modře rýsoval vysoký Choč; ba ne, vyšel jsem až od loňska, kdy právě také jsem šel na horu Javorovou; ach ne, vždyť jsem vyšel z Prahy, tvrdě tam svítil elektrický lustr a tucet lidí mluvilo najednou. A možno, že jsem vystoupil z chvíle, která byla, je tomu

deset, snad už dvacet let; rovnou ze svého mládí, ze svého chlapectví (byly tehdy také prázdniny) – nebo snad vycházím z hodin, ze dnů, které přijdou, až budu starým mužem.

A kamže? Skoro by se řeklo, že spíše je to zase tam, odkud jsem vyšel: do včerejška, do loňska, do daleké mladosti či do dalekých dnů, které přijdou, až budu starým mužem; do krásné knihy, kterou jsem kdysi četl, do veršů, které budu čísti snad za měsíc, snad za deset let, nebo snad nikdy. Jdu k černobílým ořešníkům, ukáží-li se. K tmavé zmiji, kterou jsem vloni nezabil, tak byla mrštná; byl také ohořelý strom. Jdu snad sbírat hřiby na kosmatém úvalu, bude-li kosmatý úval s hřiby. Nebo vlastně k ničemu z toho, snad k docela něčemu jinému, co jsem čekal nečekal, o čem, jda na horu Javorovou, nevím.

Z neurčitého místa na místo ještě nevymezenější. Vpravdě jdu odnikud nikam, jen putuji *v něčem*; nejsou to místa, kudy vede ta cesta: mnohem spíše je to určité trvání, napětí v čase, spíše jen stav.

Poutník, pobelhávaje odkudsi vpřed, není tu na světě ani výletníkem, ani na prázdninách; vykonává svou danou cestu mezi začátkem a koncem, mezi zrozením a smrtí. Odtud a tam jde. *Odkudže, Poutníče?*

A Poutník neví.

*

Přicházím, odpovídá Poutník, ze svého zrození. Ale odkud jsem se to vlastně vydal, to nevím. Vyšel jsem ze svých rodičů, dědů, z bezejmenné řady předků. Přicházím sem z vajíčka, které bylo oplodněno a pak dozrálo. Dozajista, vyšel jsem z organického, které chce zase organické, z přírody, která chce, aby život pokračoval. A nepochybně také jsem vyšel z vesmíru, z kterého všechno, co jest, vychází. Ale odkud to je, není mi povědomo. Odtud se vzal můj tělesný obrys, vyrobený, až na tuhle malou poškozeninu, zcela podle typu dílny. Ale odkud jsem *já*, není mi známo. Ptal jste se, odkud a kam jdu, abyste z toho vysoudil, kdo asi jsem. – Ani to hrubě nevím.

Jak to, nevíte?… Utrpěl jste snad někdy nějaké poranění –

– Ne – takové ne, po jakém se ztrácí pamět. Pamět mám dobrou, pamatuji se na všechno až po své nejčasnější dětství, na léta učení, na svá povolání (neboť neměl jsem jen jedno), na celé to curriculum vitae, na to všechno, až kam má pamět sahá. Ale nejsem si nikterak jist, že tak, jak jsem, *čím jsem sobě sám,* jsem odněkud, z nějakého určitého a pojmenovatelného místa vyšel. Přírodě, byla-li to jediné ona, která mne postavila na tuto cestu, není, jak se ujišťuje, jedinec skoro ničím, prospěch a udržení druhu vším. Šlo jí o druh, nikoliv o mne. Jsem tedy jen neurčenou, sumární a nesamostatnou částicí druhu; druh je mou příčinou, za mne se zaručuje či nese na mně vinu, mne zdůvodňuje, za mne vlastně odpovídá druh, ale, řeknu vám, ten vám toho mnoho o mně nepoví, darmo se ho ptát. Může vám ledacos snad říci o sobě – ale mne nezná, jak by také, nikdo mne nemůže znát, ani já sám. Četl jste Quintona? Ten to říká tak: Příroda tvoří druhy; netvoří bytosti. Účelem jest jí druh, a bytost jen tomuto účelu slouží. A vlastností jednotlivce jest mýliti se o svém údělu a domnívati se, že je zrozen pro sebe sama.

Četl. Má toho tam, k této věci, ještě víc. Jako tohle: Mravní velikost je sama duše druhu. Kolektivní duše, která je v každé bytosti, poroučí jen sloužiti ideji udržení druhu. Duše individuální jest jen sobectví, malost, prostřednost, nízkost, podlost, hrubost, lakomství, pýcha, zbabělost. Duše druhu jest jen odříkání, vážnost, obětavost, sebezapření, naprosté odevzdání a obětování celé bytosti pro druhé.

Ano, to velmi pěkně platí o zvířatech. V jejich naprostém odevzdání se službě druhu je ušlechtilost, velikost. Pták zpívá, aby krmil mláďata a udržoval druh; jeho láska k mláďatům je láskou druhu; a jeho boj s jinými samci je také vlastně láskou k druhu. Dává to, i u zvířat, vysoké nadosobní pohnutky a vyšší nadosobní smysl. Služba je sama ušlechtilost, není-li otroctvím. A s jakou celostí, s jakou vážností zvířata příkazům druhu slouží! My lidé jsme od základu podemleti, rozleptáni svým osudným rezonérstvím. – Ten Quinton, když se mu porozumí, není vůbec tak strašlivý, jak se zdá těm, kteří nedovedou nahlédnouti, že nepsal maximy o společenském životě, nýbrž o válce, a že z filozofie války řekl tak to nejlidštější a nejvznešenější, co o tak hrozné věci možno říci.

Já nechci mluvit o válce!
Já přece také ne! –

Jedni vojsko jízdné a jiní pěší,
jiní loďstvo na zemi černé mají
za věc nejkrásnější; a já zas ono,
po čem kdo touží.

(SAPFO)

– Ano tedy – hledával jsem mnoho, u nejrůznějších autorů – Ale o sobě samém se člověk nedočte, chci říci, nepoučí. Co vlastně jsem, kdo jsem – vypadalo by to nejspíše tak, že vlastně produkt náhody, a že smyslem bytí jest, abych ani tohle dobře nevěděl.

O naší náhodnosti?

I to. Podívejte: vyšel jsem, jakožto živý tvor, z rodičů. Nebo spíše jen z jejich prostřednictví? To se rozumí, jsou tu geny, chromozomy a to všechno, dědičné vlohy fyzické i duševní – ale odkud jsem *já*, ten nový, samostatný, podstatně odrůzněný celek, v němž ty dědičné vlastnosti mají jen úlohu stavebního materiálu, ale neurčují jeho formu, nedobudovávají jeho osobní nejvlastnější styl? Je vypočteno, jdeme-li do šestnácti generací nazpět, dělá to přes pětatřicet tisíc předků. Z jaké nádrže života takový jedinec – o kterého vlastně přírodě nejde – vychází! Vždyť je to v zásadě sériová výroba, co ta příroda při svých nevyčerpatelných zásobách živé hmoty a svých milionech let času dělá; jen toho jedince tak zhruba přiteše, a teď jdi a dodělej se a starej se o sebe sám. A ten se mocí mermo staví na vlastní nohy – ale z čeho? Odkud on to má brát? Z rodičů? Dva a dva či jeden a tři vrody, to by přece zpravidla mělo dělat čtyři, ne? Ale tady pak z toho pojde docela něco jiného, tak silně odlišného, jako kdyby součet stejně tak dobře mohl činit tři nebo pět. – Z přírody? Ta přece chce druh, a ne jedince. – Z vesmíru? Ten přece chtěl své miliony hvězd, své vesmírné záření a prý snad nechtěl ani tuto naši zeměkouli s její přírodou, s jejím životem a tím méně s nějakými jedinci. Hvězdář Jeans něco o tom praví, že zeměkoule je podle všeho produktem náhody: odumírající, vychládající těleso

se dostalo nahodile a výjimečně do takových podmínek, neopakovatelných snad v celém vesmíru, že se na něm mohl vyvinouti organický život, vlastně jen taková plíseň –

– Takové pomyšlení by nutně –

– Vím, co chcete říci.

Kulhavý poutník měl poněkud zarputilý, jakoby hněvivý výraz každého, kdo s určitou potíží usiluje formulovati své myšlenky. Kdo je už v sobě zažil a nechce se mu znova je slovně opakovat a rozvádět. Kdo nevázaný a bloudivě klikatý vnitřní tok nerad svírá do regulovanosti slovního výrazu. Ale nebyl to hněv ani tíseň z čehokoliv. V jeho hlase byl spíš přízvuk nitrné volnosti a pohody a z hloubi očí to zíralo sametově.

Vím, co chcete říci. Nene: nejsem přívržencem žádného pesimistického mudrování, i když se mu někdy neubráním. A tím méně nihilistou. Ale vyhýbavá tajemnost a zpupnost téhle veliké nejistoty mne občas provokují. (A asi jste se domníval slyšeti i více, než jsem ve skutečnosti říkal; jste asi jako já, unáší vás to pořád příliš daleko –) Ba ne: těším se cele ze života, jsem si příliš vědom rozkoše prožívat život na sobě a skrze sebe. K tomu tu přece jsme. Dělám v tom opravdu, co mohu. Jsem maximalistou, kterému i málo stačí. Jsem rád, jak tady jdeme, že svítí slunce, ale líbí se mi to také v podmraku. A líbí se mi, když stromy dostávají nové listí a i když je pak v podzimu zlaté a rudé shazují. Vždycky tu něco je, vždycky je ve všem všechno – Znáte tohle?

Hlaď vodní šedá v dálku rozlitá,
volavka krouží jíním stříbřitá.

Na hrázi stojím oči rukou stíně.
Dívám se tiše po krajině.

(LI PO)

Krásné, že? Jako kdyby to nic nebylo – a je to tak naplněné, a přece nestísněné, a jak se do toho vejde člověk – i když se před tou vodní dálavou jeví tak ztracený, tak drobounký! Je to báseň už více než tisíc let stará.

(Mám rád verše; jsou ze všech slovesných útvarů nejumělejší, a přitom nejbližší přírodě.) Tak dávná, a ještě jsme se na tu kroužící volavku nedodívali, z toho tichého dívání na širou krajinu se nevyžili. Stále tu něco je, co si člověka cele jímá, až příliš věcí –

– Náhodných –

– A kdyby třebas i náhodných! To podstatné, to rozhodující, absolutní je, že tu jsou. Co bych si bez nich počal? Vždyť je tu všechny potřebuji.

K čemu?

K čemu? Nu přece abych žil, abych byl, abych mohl býti mnou.

A vždyť přece ani nevíte, kdo jste, odkud jdete –

– To nevím. *A nevím ani kam.*

Do náhody?

Do náhody? To ne. Jdu do nutnosti, do smrti. Všechno, co se zrodilo a žije, musí také zemříti. Tam tedy jdu najisto. Ale *co* je to a jak dál, to věru nevím říci. –

> *Ale člověk umírá, mdlobou přemožen jsa, a když vypustí duši člověk, kam se poděl?*
>
> (JOB 14, 10)

– Rozumí se, konec – a dost.

Konec – Čeho konec? Snad konec mne, toho, co tu v tuto hodinu o nějakých koncích povídá, ale ne konec všeho jiného. I kdybych byl o tom cele přesvědčen, nemohu dokázati, že tam je naprostý konec všeho, a nastává už jen ta děsivá černá díra, propastné nic. – Ne, nechci tím nijak říci, že tam, na té druhé straně, má teprve býti snad to pravé, to lepší, proti čemu to zdejší je jen bezcenným brakem nebo tak nějak, jako kdyby se přišlo z chudácké vesnice do krajského města, kde jsou domy vyšší, kostely i krámy větší, všechno lepší a bohatější. – Vždyť přece ani řádně nevím, jak to vypadá tady, a potloukám se v tom už hezkou řádku let.

Tady po této cestě?

Ale jakápak cesta? Přece ve věčnosti, v nekonečnosti! Ta není snad teprve až tam, za nějakou hranicí, za nějakým koncem něčeho; vždyť jsme přece

už tady rovnou v ní. Věčno a nekonečno by nebylo věčnem a nekonečnem, kdyby štítivě obcházelo měkkou, porézní, tak přenáramně lehce prostupnou stěnu hmoty živé i neživé. Prochází námi, prostupuje nás, pojímá nás v sebe tady zrovna tak jako potom tam, po smrti, na té druhé straně; je už zde, mezi námi a v nás. Život je jen jednou z jeho manifestací, jednou z těch nám aspoň zlomkovitě dostupných, když ne víc, tak aspoň trochu smyslově. Snad ani není žádné druhé strany, to se jen změní naše složení a náš aspekt na to, zbude-li z nás pak ještě něco člověku podobného, čím vnímat po vezdejším způsobu. – Ovšem – pravda, nádoba má svou hmotu a formu, a náplň, to už je pak něco docela jiného, co je jiného skupenství, má jinou podobu, jinou tvárnost – ale myslím, že jsme přece jen spíše už také tím obsahem než jenom nádobami.

Sňal s hlavy klobouk a široce rozmáchl rukama: Podívejte se, už častěji jsem četl, že Brána věčnosti stojí všude před námi, jest všude, kdekoliv, otevřena. Nechme to tedy tak, při té bráně; to naše lidská nedostatečnost si vytvořila představu právě nějaké brány, brány někde na konci u hradeb, kterou, když udeří ta rozhodující hodina, se vstupuje tam jinam – ven. Nechme to tedy při té bráně, která je stále a všude před námi otevřena. Ptal jste se, odkud a kam jdu. Máme stejnou cestu: belhám se Branou věčnosti.

Skládala se na tomto místě ze zelených svahů porostlých křovinami a několika stromy, které se poněkud skláněly nad silnici. V listoví se šuškavě tajilo několik ptáků; asi tam hnízdili. Při kraji cesty sloup s automobilistickým návěštím označoval zatáčku.

Tohle, poznamenal Poutník, je užitečná věc. Člověk důtklivě potřebuje návěští, označení směru, ukazovacích šipek a milníků, aby v životě rovněji a jistěji trefil. Jsou nebezpečné zatáčky, záludné spády, křižovatky. Pozor tady! Pozor, nebezpečný přejezd! Halo, pomalu, abyste nepřevrhli! Ouha! Nevjeďte do funusu anebo do průvodu. – Což o to, pousklíbl se, jsem jen pěší kulhavec a kolikráte jsem se octnul zatrápeně na kraji, srazil se i převrhl svůj náklad. Ještě že jsem měl vždycky dost štěstí –

– Já, přidal jsem, také bych rád jezdil, ale nemám na čem. A také ani nemám žádný vůdčí list.

*

Tak jsem vám, zastavil se Poutník, kale nepověděl, odkud a kam jdu. A také ani, kdo jsem. A ani vám pořádně nemohu říci, co tu chci, co tu na světě vlastně mám na práci. Co tu na světě – ten uzlík masa, náchylného k hnilobě, i s tím vším ostatním, pudy, intelektem a co ještě je náchylno k bláhovosti – až po ten trošek vnitřní vzpoury –, co já tu pohledávám? – Hledám důvody pro svůj život –

– Snad už zase ne –

– Ne, Hamlete. Viďte:

Kdo by nes svůj kříž
a lkal a dřel se s bídným životem,
nebýt tu strach před tím, co přijde pak,
před nepoznaným krajem, z něhož zpět
se nikdo nevrátil. –

(SHAKESPEARE: HAMLET)

– Ani mne nenapadne. – Pohodil rukou pohybem, do kterého vložil něco jakoby hazardérského. – Hleďte, při ohromném provozu vesmíru je možno považovati sám holý fakt vlastního života za úspěch, ba za něco jako vyznamenání; při nedbalosti zase, jaká je – pochopitelně – nezbytnou součástí takového drtivě mohutného provozu, za jedinečnou náhodu, tedy za dobrodružství. Oba případy jsou něco pro životní podnikavost nebo, u povah méně činorodých, pro úžas, ne-li pro životní radost a požitek včetně toho, čemu se říká filozoficky slast.

Takto ovšem – ale jsou o tom velmi rozličná mínění. Tak třeba zrovna svrchuřečený Quinton praví, že příroda nedává života bytostem pro jejich blaho. Přikazuje jim jen, aby sloužily, to že je účelem a žíti jest jen prostředkem. – Tak co tedy?

A co by! – Ať si říká kdo chce co chce, *já chci být šťastný, já chci svému blahu!* Ten Quinton moc krásně mluví o účelu, jemuž jsem podřazen, ale tuze málo mne poučuje o tom prostředku. Jaképak pozérství, prosím vás,

u mne! Nejsem tadyhle hrdinou v bitvě; neobětuji se právě v zákopech ani nejsem právě obětován, ledaže bych o tom nevěděl; zatím nezabíjím ani nejsem právě zabíjen: jsem té chvíle jen kulhavcem na poněkud lopotné cestě života. Žiji, chci svoje blaženství (a není to nárok malý), *ale co je to bytí, to valně nevím.* – Račte nahlédnout, že je toho dost, až příliš, aby tím byl jeden takový život víc než vrchovatě naplněn.

*

Složil ruce k hrudi, jako kdyby mu v ní bylo příliš těsno. Víš (přecházel časem v tykání), víte, moc je toho, aby měl člověk čím býti naplněn. Však má v sobě na to dost prázdnoty. Jak mne tu vidíte, jak mne tu vidíš, jsem tak trochu jako ta mušle v ruce dítěte, na které se díval ten svatý Augustin. Ano, ta mušle, to jsem já; a ten chlapeček přelévající tou mušličkou oceán, to jsem také já; ten svatý Augustin beroucí si z toho ponaučení, jsem, při všem respektu, také tak drobet zase já. A vlastně když to tak vezmeme, ten oceán, to jsem tak zčásti – aspoň v té míře, co to dítě svou mušličkou vybryndalo – zase já. A tak tu spatřujeme složitou scénu, sehranou v jedné osobě. Nemám zrovna příliš rád metafory; ale jest opravdu zvláštní výhodou podobenství, že se na některou situaci hodí až do roztrhání.

*

A když už jsme tu, poznamenal Poutník, mluvili o prázdnotě, musím se přiznat, že se ve mně pohnul hlad. I tělo chce míti svůj díl.

Byl tam vábivý keř lísky, ale kvetla pod ním zahrádka zvonků. Pod trnkou nebylo volno; zrovna se na ni usadil rozčileně vrzající pták. Na vysokém kvítí pod kalinou se opile rojili perleťovci. Usedli jsme pod divokou jabloní s pěknou vyhlídkou široko do kraje. Bylo viděti cestu, v dálce něco střech, lidi pracující na polích i u lesů.

Měli jsme chleba, kus špeku a ještě uzený sýr.

Po svěžím ránu to dobře chutnalo. – Taková potrava, která v sobě nese pach kouře a živého ohně, hrubých polen a pecí, má přece jen obzvláštní bytelnost.

A nepohrdl bych ani sklenkou borovičky, kdyby byla. – Dobré to bylo! povzdechl Poutník a zapálil si dýmečku.

Bylo to dobré. Tělo je uspokojeno a rovněž duše je v klidu. Nikoliv, tělo není přítěží! – Jako žádosti a žízně těla jsou trýzní, tak jejich ukojení je rozkoší. To je, myslím, jeden důvod ve prospěch těla. A u duše je tomu nejinak. Nechápu (aspoň v tuto chvíli), proč staří sháněli tolik argumentů proti tělu, pro rozpor duše s tělem. – Hej, víte, že kynikové tvrdili, že slasti jsou jen přestávkou bolesti?

Eh – já bych to nebral tak automaticky.

A jakpak, Lao-c'? To, čím máme velké zlo, jest, že máme tělo. Kdybychom dospěli toho, nemíti těla, jaképak bychom měli zlo?

To je mně příliš moudrost Východu. Tělo by mně ani tak příliš nepřekáželo. Zadnice a čelo, to je jedno tělo, říkávala moje babička. – A nemíti těla –

– Tělo je podle buddhismu složeno z 32 nečistot:

Trup je plný jater, střeva – bránice, měchýře, plic –
ledvin, srdce, slezi změti – jiných hnusů skrývá víc.
Plný hlenu, slin a slizu – vlhký potem, kluzký tuk –
plný krve, mazu v kloubech – žluč, hnis, šťávy, morku shluk.
Z devíti děr prýští z něho – močka, lejno –

(SUTTANIPÁTA)

– Dejte pokoj, to stačí! To mně je zase příliš hrůza Východu. A nemíti těla – co kdyby pak někdo neměl už nic víc? Pro nás, svět západní, by snad mohlo stačit, jak to říká Platon: Kdykoliv se duše neshoduje s tělem, ve všech těchto nesčíslných případech vzniká jedna smíšenina bolesti a libosti.

Jakápak libost, podle Epikteta? U toho se vůbec duše s tělem neshoduje. Jakápak shoda, prosím, když prý člověk je duše, jež nese mrtvého, to jest tělo?

No tak už dost těch citátů! Naproti všem ostatním autoritám tvrdím já –

– Konečně, že jednou chcete něco tvrdit.

Nic netvrdím! Tuze snadno mohu být z těch duchů, o jakých řekla jiná autorita, jejíž jméno mi už vypadlo z paměti, že mají pravdu v tom, co popírají, ale nikoliv v tom, co tvrdí. A tuze možno, že nemám pravdu v obojím. – Koukejte je! ukázal dýmkou směrem k silnici.

Spěchali tam dva občané odění v tmavé sváteční šaty. Vlekli se s černými svrchníky, ačkoliv bylo velmi horko, a v rukou se jim klátily deštníky, třebaže nic neukazovalo k dešti. Pod paží nesli aktovky. Byli oblečeni s neprávnou náročivostí: k proužkovaným kalhotám a šosatému kabátu zánovní žluté botky. Všechno na nich napovídalo, že mají napilno za záležitostmi, nejspíše do města k soudu.

Co myslíš – jsou to duše nesoucí mrtvého?

Oba velice gestikulovali, pohazujíce rukama i šosy. Patrně vykládal jeden druhému, co a jak komusi s obzvláštním důrazem řekl, či spíše asi říci chtěl, a co a jak někomu řekne, až se k tomu udá vhodná příležitost.

Nikoliv, Epiktete, oba tito mrtví se zdají živými až moc.

Chudák duše, pousmál se Poutník, má to s takovou zmítavou mrtvolou práce!

Jaké vzácné putování,
když jdou spolu – divná věc –
tělo mé, ten ošklivec,
a má duše, krásná paní.

(PONCHON)

Předpokládaje ovšem, že člověk, ten animal, vůbec nějakou duši má.

Případnost synů lidských a případnost hovad jest případnost jednostejná. Jakož umírá ono, tak umírá i on, a dýchání jednostejné všickni mají, aniž co napřed má člověk před hovadem; nebo všecko jest marnost.

Obé to jde k místu jednomu; obé jest z prachu, obé také zase navracuje se do prachu.

Kdo to zná, že duch synů lidských vstupuje zhůru, a duch hovadí že sstupuje pod zemi?

(KAZATEL 3, 19–21)

Co by nebylo u lidí sporného? Především – člověk není animal; na to se už příliš zpronevěřil přírodě; to se ví, nevadí mu to, aby tu svou animálnost občas pro sebe nereklamoval jako polehčující okolnost. – A co se duše týká, já jsem pro duši!

Oho! – Nesmrtelnou duši se vším, co k tomu přísluší?

Kdyby na mně záleželo, já bych jí té nepomíjivosti z hloubi srdce přál. Ale jak to mohu vědět?

Úžasně bohatý, ten lidský duch, na to všecko, co neví!

A to zase ne! Nevím – ne proto, abych se tím chtěl nadýmat, dělat se chytřejší či moudřejší než jiní jen z toho levného titulu, že nic nevím. Naopak, žasnu nad tím a nejednou mne to i mrzívá, že – stár jakožto *člověk vědoucí* podle lidských dohadů možná už půl milionu let, dle muzeálních dokladů přes sto tisíc let, dle letopisů na tisíců šest, dobrých sto let od vynalezení lokomotivy, několik desítiletí od vynalezení dálkového přenosu a už i nějaký rok od objevu krystalinické bílkoviny – vím méně, než vím. – Ale co se duše týká – máme přece na ni nějaké právo –, k duši já bych se přihlásil. Já jsem si svou duši nevymyslil. *Setkal jsem se s ní, se svou duší* – ano – na této cestě!

Ne, nebyl to sen ani přízrak. Netrpím strašidly. Ach ovšem, ne, duše nevypadá jako krásná slečna s křídly a v bílém hávu

– bílá linda, bílá labuť, krásná panna –

A to setkání nebylo žádným náhlým zjevením: vyplynulo pozvolna z určitého pocitu stálosti a trvání v životě. – A poznal jsem ji!

A jaké setkání

Anima, animula mea…

(MARCUS AURELIUS)

Měl jsem více významných setkání na této cestě; několik; byla to ta nejhlavnější, která možno na každé cestě udělat. – Na každé takové cestě, po které se mnoho chodí. Tamhle je cestář, je skutečný a není žádnou alegorií: zasypává drobným štěrkem nějakou nerovnost. Děti tudy chodí ze školy i do školy; babička si vede hopsající vnouče; žena nese od kupce cukr a sůl; muži spěchají za svými záležitostmi a večer se tu procházívají milenci. Chodívá se tu na křtiny, jindy se tudy sune pohřeb. Dobře naložené fůry po ní svážejí zboží na trh a úrodu z polí. Právě taková ta obyčejná cesta, na jaké se lidé pořád setkávají. – A zde jsem ji potkal.

Ale abych od něčeho začal. Zmínil jsem se o cestě, ale mohl bych stejně dobře začíti se sebou samým, anebo s duší; všudy by došlo k tomu setkání.

Řekl jsem, že to nebylo žádné náhlé zjevení. Je taková představa, že člověkova duše asi tak nejspíše by mohla býti jakýmsi jeho druhým, krás-

nějším zjevem, přízračnou a z vyšších látek utkanou podobou, kterou až do hodinky své smrti – kdy ona z hrubé hmotnosti jeho těla vystoupí – nosí neviditelně ztajenou v sobě. Nuže, nezdá se, že by byla – aspoň zde – nějakým stínem oděným v řízu a sandály, takovým blaženě žalným stínem, jaké rozmlouvaly v podsvětí s rovnými sobě, že by byla postavou podoby mladistvé, oproštěné od neduhů, mrzáctev a ošklivostí, které krušily za živa tělo.

Ale ani tak, v tom, co popírám, její podobu určiti nedovedu. Duše je příliš vznešený předmět našim světlům, praví Pascal a uvádí Montaigna a ten zase jiné: Co lidský rozum vyložil nám o duši… o duši, která nám náleží a kterou máme více znáti? Někteří řekli, že jest duše všeobecná, jako veliké tělo, z něhož všecky jednotlivé duše jsou vyňaty a do něhož se vracejí, mísíce se v tuto světovou hmotu…, jiní, že se k ní jenom připínají; jedni, že duše jsou výtvory podstaty božské; druzí, že andělé je učinili z ohně a vzduchu; jedni, že jsou od nepaměti; druzí, že od chvíle potřeby… Mínilo se také, že duše je jen výparem krve; Platon soudil, že je to podstata sama sebou se pohybující, jiní zase, že duše není, to že jen tělo se chvěje přirozeným pohybem; že je to příroda bez odpočinku nebo jen vzněcování smyslů; a posléze Bucharin, že otázka duše je pouze projevem slabosti. – Co mne se týká, jsem žalostný a nenapravitelný laik a držím s laiky: držím se Simmiou a ještě více s Kebetem!

Hoho! – S těmi, kteří si to pro větší názornost pletli!

Nechťsi, i proto. Jsem s nimi zajedno, že se nedali o věci tak nejisté lehce přesvědčiti a že, třeba i omylně, hledali svůj způsob. A jací hodní, sympatičtí hoši to byli, ti dva! Tak slušní – jak by neměl Sokrates tak milé oponenty rád! Znám na světě málo knih tak vzácných, tak ušlechtilých, tak božsky lidských, něco tak strhujícího a jímavého, jako je Platonovo vypsání posledních hodin Sokratových, třebaže mne jeho pojetí duše, duše se převtělující a znovu se navracející, nijak nepřesvědčuje.

A i takové krásné věci, jako je ten jeho popis podsvětních vod; jaká velkolepá, podmračně zaklopená velebná krajina smrti, ten teskný Acheron, Tartaros a řeka Kokytos, z jejíchž vln volají o pomoc vrahové, a Pyriflegethon, ohnivě blátivý, v němž pykají ti, kdož se provinili proti rodičům,

a širá a šerá vodstva Okeanu a Styxu! – Kolikrát – Narodil jsem se u řeky, vždycky jsem žil někde u vody, rostl jsem u břehů řek. Je taková hypnóza z plynoucích vod, ze všeho, co odplývá, úchvaty z ječícího dmutí přívalů –

– I z toho, co tkví, co neplyne, co bobtná trváním; jsou také jiné hypnózy, konfrontace, proti kterým i let ptáka bouřliváka nad nejdivěji vzdutými vlnami může být jen samolibou promenádou. – Ale chtěl jsem ještě o Simmiovi a Kebetovi. Kebes namítá Sokratovi na jeho tvrzení o duši nesmrtelné: – ale to, co se týče duše, vzbuzuje v lidech velkou pochybnost, že snad, když se odloučí od těla, již vůbec není, nýbrž hyne a zaniká onoho dne, kterého člověk umírá; tu že hned, odlučujíc se od těla a vycházejíc z něho jako dech nebo dým, se rozptýlí, rozletí a zmizí, a již není nikde nic. Ovšem, kdyby někde byla sama o sobě shromážděna a odloučena od těchto zel, která jsi právě probral, byla by velká a krásná naděje, Sokrate, že jest pravda, co ty říkáš; ale tohle vyžaduje ještě asi nemalého přesvědčování a dokazování, že duše po smrti člověka jest a že má nějakou sílu a rozum.

Nu, a co z toho plyne?

Počkej trochu! Teď na to Simmias: Já se totiž, Sokrate, věru domnívám, že i tebe samého tohle napadlo, že pokládáme duši nejspíše za něco takového: naše tělo jako by bylo potaženo a drženo pohromadě teplem a studenem a suchem i vlhkem a takovými nějakými stavy, a naše duše že je smíšení a harmonie právě těchto stavů, když jsou vespolek dobře a přiměřeně smíšeny. Jestliže tedy je duše nějaká harmonie, je zřejmé, že kdykoli je naše tělo nepřiměřeně povoleno nebo nataženo působením nemocí a jiných zel, nastává nutnost, aby duše ihned zanikla, ačkoli je nejbožštější, právě tak jako i jiné harmonie jak v tónech, tak i ve všech jiných výtvorech umělců, avšak zbytky každého těla aby vydržely dlouhý čas, až by buď byly spáleny, nebo ztrouchnivěly. Viz tedy, co řekneme na tento soud, jestliže někdo bude tvrditi, že duše, jsouc smíšenina stavů obsažených v těle, při tak řečené smrti první zaniká.

Myšlenka harmonie by se mi líbila; což o to, v harmonii je vždycky něco dobrého, jenomže tady –

– Nu právě; a teď zase Kebes: – že by duše nebyla něco silnějšího a trvalejšího než tělo, v tom se nepřidávám k Simmiově námitce, neboť se mi

zdá, že po všech těchto stránkách velmi mnoho vyniká. – Ale – nikdo, kdo se nebojí smrti, není jist, že ta jeho nebojácnost není nerozumná, pokud by nemohl dokázat, že duše je věc veskrze nesmrtelná a nezničitelná; pakli však nemůže, že se v každém případě člověk mající zemříti nutně musí o svou duši bát, aby právě při tom rozpojení těla nadobro nezahynula.

Má pravdu, ten Kebes. Kdyby co mělo spotřebiteli účinně doporučit duši, bylo by to: když duše, tedy nesmrtelná!

Dozajista. – Ale svatý Augustin řekl: Jak duch souvisí s tělem, člověk nepochopí, a přece jest to člověk. A to mi připomíná, chci-li mluviti o duši, že bych měl začíti u člověka. – Ne, počkat! ještě moment, k té duši! Velice prosté a obsažné poučení v duchu křesťanském poskytuje o ní Komenský, ten ji mohl jistě dosti dobře znát. Má to v Orbis pictus, čítance Světa v obrazích. Podává tam o předmětu tak neuchopitelném tento svůj nejobecněji srozumitelný nákres:

Anima humana	*Duše lidská*	*Die menschliche Seele*	*L'Ame humaine*
Anima, a Deo creata et immortalis, vivificat corpus.	Duše, od Boha stvořená a nesmrtelná, oživuje tělo.	Die Seele, von Gott erschaffen und unsterblich, belebt den Körper.	L'âme, créée par Dieu et immortelle, vivifie le corps.
Sensibus percipit, ratione cogitat et cognoscit, volun- tate appetit et reicit.	Smysly pociťuje, rozumem myslí a poznává, vůlí žádá a zamí- tá.	Durch die Sinne empfindet sie, mit dem Verstand denkt und erkennt sie, mit dem Willen verlangt sie und lehnt ab.	Elle sent à l'aide des sens, elle pense et reconnaît par la raison, elle demande et rejette par la volonté.

Inde sentit gaudium et maerorem, iram et dolorem, habet spem et metum.	Odtud cítí radosť a žal, hněv a bolesť, má naději a bázeň.	Daher fühlt sie Freude und Trauer, Zorn und Schmerz, hat Hoffnung und Furcht.	De là elle ressent du plaisir et du chagrin, de la colère et de la douleur, de l'espérance et de la crainte.
Memoria complectitur quae cognovit et ex eis fingit novas cognitiones.	Pamatuje si, co poznala, a z toho tvoří poznatky nové.	Sie merkt sich, was sie erkannt hat, und bildet daraus neue Erkenntnise.	Elle retient ce qu'elle a reconnu, et en forme des connaissances nouvelles.
Vera rerum cognitio est scientia, falsa error et opinio.	Pravé poznání věcí jest vědomosť, nepravé blud a domnění.	Die wahre Erkenntnis der Dinge ist das Wissen, die falsche Irrtum und Vermutung.	La vraie connaissance des choses c'est la science, la fausse c'est l'erreur et la supposition.

Komenský v tomto svém Obraze světa vychází podle řádu stvoření od nebes a světa, země a života na ní nejdříve k člověku, aby pak od něho postoupil tam výše, k duši. Ta mu s tělem neděleně souvisí a jakožto vyšší princip mu vévodí; a od ní teprve přechází k člověkovu sociálnímu zařadění a jeho různým povoláním. – Chci také vyjíti od člověka, *Homo, Der Mensch, L'Homme*, ale vychází mi to nějak složitější: jeho úřadování na tomto světě, které se hlavně domáhá uznání a pozornosti, se nám leckdy hned už předem dosti bezohledně vtlačí před člověka a ještě víc před duši.

Pojďme, už jsme dost seděli! Nerad setrvávám dlouho vysedaje na jednom místě; mívám pak pocit, jako bych tím chtěl vtisknout svým myšlenkám zdání pohodlné bezpečnosti a souvislosti, čehož nemám. – Pojďme zase dál!

*

Člověk mluvící o duši, řekl Poutník, protahuje se a natřásaje se v údech, člověk mluvící o duši snadno se může uvrhnout v podezření, že to s ním není docela v pořádku. Předně je možno, že na to v sobě nemá dost náležité a pravé víry, a za druhé je značně patrno, že na to myšlenkově nestačí. –

– A za třetí, jste si jist, že ta vaše duše není třebas jenom drobet jinak literárně zakukleným problémem dvojníka?

Aha, rozumím! – Nějaké jeho druhé já, nějaká ta jeho lepší část? Pravda, nemusí být takovým dvojníkem vždycky zjevení zlé; člověk by mohl být někdy naplněn i nějakým dvojníkem neškodným. – Ale dvojnictví je celou svou podstatou úkazem vzácným, omezeným na výjimečná, literárně nebo psychiatricky pozoruhodná individua, kdežto duše, řekl bych – duše je úkazem hromadným: jestliže jest, má ji, to jest, měl by ji míti každý.

I zvířata, i květiny?

Ovšemže!

Ha, slyšte!

Jenomže ne lidskou.

A jakou tedy mají, prosím?

Tu, která je tolik šlechtí a krášlí: duši vesmíru.

A člověk?

Člověk? Člověk – nu tutéž. Ale u člověka je k duši přidružována svobodná vůle; to znamená, že duše vesmírná se v něm individualizuje na jeho odpovědnost a nebezpečí.

Pro tohle by se vám mnoho lidí vysmálo.

I prosím, nechť si jenom poslouží! Nestydím se za to, že jsem hloupý – není nesmyslu, aby nebyl vysloven už někým jiným –, nestydím se za to, že jsem málo rozvážný, že nedovedu svou kosmickou tíseň uměřeněji a disciplinovaněji prokázat. Ani jiní, onačejší než já – a kteří nebyli kulhaví –, se za svou nevědomost nestyděli, ač mnohým z nich, dohaduji se, nemohla nebýti malou trýzní. Copak já mohu vědět? – Podívejte, ten Pascal:

Člověk jest jen samý blud, přirozený a nesmazatelný bez milosti. Nic mu neukazuje pravdy. Všecko jej klame; oba principy pravdy, rozum a smysly, nejen že nejsou spolehlivé, ale klamou se také navzájem. Smysly klamou rozum nepravým zdáním; a právě tou šalbou, jíž rozum klamou, samy jsou rozumem klamány: rozum odplácí. Vášně duše kalí smysly a vnukají jim nesprávné dojmy. Lžou a podvádějí se o závod.

Ale mimo tyto bludy, které přicházejí náhodou a z nedostatku rozumu, při jeho rozdílných vlastnostech……

……

…No a dál?

……

…Tak co je?… Jak je to dál?

Dále to není. Tato kapitola totiž nemá konce. Právě tuto Pascal nedopsal – zůstala neukončena…

Byli jsme na silnici.

A tak tedy žádné dvojnictví, to ne; na to já mnoho nedám. Arciže, je pravda, že člověk bývá právem vyličován jako bytost velmi podvojná, jejíž vnitřní i vnější nedostatky a vůle po lepším ocitají se v častém sváru a se nesrovnávají – ale vidím ho raději kompaktnějšího.

A co ještě víc může jít nad to. Kdybych měl říci, jaká podoba člověka se mi kdy zdála nejkrásnější, tedy byl by to bůh: *Apollo Tenejský.* To tělo, rovné a vztyčené jako strom, vyrostlé do velikého utkvění šťastné a volné síly! Jedna z nohou mírně a pevně předsunuta, neboť – chce-li – může bezpečně kráčeti nemajíc, kam by s přílišnou chtivostí spěchala od domnělých pekel k vysněným rájům. Nevzpíná sebou v marnosti, v ničem, v žádných mukách nepokoje se nezmítá. V jeho nitru není místa pro tragické pocity života; ten úsměv blaženství, nesený do věčnosti –

– Blaženství božského! Ale člověk se skládá z žalostných protikladů. Vezměme si o něm ještě výpověď Pascalovu:

Nesrovnalosti. – *Člověk jest přirozeně lehkověrný, nevěřící; nesmělý, smělý.*
Popis člověka: *závislost, touha po nezávislosti, potřeba.*
Povaha člověka: *nestálost, nuda, neklid.*

A mohlo by se toho uvést ještě zatrápeně víc.

A co to říká jiného, než že člověk je bytost velice náročivá, osobivá a přitom krajně rozeklaná?

Řeklo by se, že živočich politováníhodně nepodařený, protože naplněný nejtraplivějšími rozpory. Ale ten jeho rozpor mezi duší a tělem by ovšem předpokládal už něco hodně jinačího nežli jen živočicha:

– tělo, svět, ďábla přemáhám –

Nejsem kajícníkem, tím méně asketou, ohradil se Poutník. Dejte mně s tím pokoj; nechci umrtvovati své tělo a svět mám příliš rád! Zasmál se.

Podívej, tady je tělo, ukázal zblízka na dlaň své pravice a levice – a tady je svět, obepsal oběma rukama širé oblouky objímající vše, co bylo kolem dokola. Tady! sevřel ruce v pěst, jako kdyby do nich to vše pojal, a přisunul mi ty pěsti k očím. Nato je náhle rozevřel a ukázal prázdné dlaně, jak to dělají kouzelníci, a rozestřel jimi veliký půlkruh, a věru dokola byl zase širý svět. Zasmál se; dělal si blázny. – Tak co?

Tak co? vrátil jsem mu to, tohle já také dovedu, a udělal jsem po něm o něco méně zdařile totéž.

Nu tak, usmál se znovu, co je na tom co přemáhat?

Míjeli nás dva páni; letmo k nám dvěma bláznům zalétl odsudivě udivený pohled a do poklidných kulis krajiny se s poněkud deklamačním přízvukem vříznul slovní úryvek: – to já si přece nemohu nechat líbit! Ale to víte, on je v předsednictvu hlavní osobou…

Ach ne, řekl Kulhavý poutník, a rozmarného úsměvu na jeho tváři už nebylo, ach ne, řekl, a byla v jeho hlase nějaká tíha. Vždyť přemáhám! Přemáhám tělo – svět –

– Ale ďábel! – Kde do toho, v tomto osvíceném věku, berete ďábla?

Tak tedy ne ďábel. Řekněme tomu moderněji démon, to je výraz civilizovanější, a je to. Ďábel žádný, ale tohleto ano: démon samolibosti. Tělo, svět a sobělibost dávají – Totiž – mám to trochu jinak, než byla ta stará konstrukce o rozporu těla s duší. Vidím to tak: *tělo + svět + sobělibost skládají Osobu.* – Znáš *Osobu*? Víš, co je to *Osoba*? Ó, ta je zlá! Na tu se musí dát pozor. – To ne tělo, ale *to ona, Osoba*, má rozpor s duší. A tam právě, ve znamení toho rozporu, jsem duši potkal a poznal jsem ji! A já se k ní hlásím; hlásím se o duši!

*

Jsi-li člověk, ukaž se ve své pravé podobě,
pakli ale ďábel, dělej, co chceš.

(SHAKESPEARE: BOUŘE)

Nejdřív ale abych se přihlásil k Osobě, vždyť také náležím do jejího družstva tak jako vířník mezi vířníky, komár mezi komáry a králík zase mezi své. Pravím-li, že jsem potkal duši, předpokládá to, že jsem nejprve musel potkati Osobu, abych v tom, co od sebe odhání jako žebráka, zase rozpoznal duši. Neměl jsem o ní, o Osobě, včas dostatečného povědomí, neznal jsem ji hned – jako tak ledacos jiného; dosti dlouho jsem ji zaměňoval s člověkem, což je určitý omyl, neboť Osoba si toho důtklivě nepřeje, aby byla považována za pouhého člověka a kladena jemu jen tak zhola na roveň.

Tak tedy setkání s Osobou je jedním z těch velkých dobrodružství této cesty, dobrodružství nemalé, protože Osoba je tvor člověku velice nebezpečný. Nemá k němu vůbec vážnosti ani ohledů, a jak by měla, když tak, jak jest, nevyšla jako on bezprostředně z dílny stvoření? Bere svůj původ hodně odjinud, a abych řekl, není na to málo pyšna. – A kdože ji tedy vytvořil, když nebyla matkou porozena? – Tak jako mnohé jiné neblahé věci vyrobil si ji člověk sám, a povýšiv ji nad sebe, sklání se poslušně pod její vrchnostenství. A přece není ona zbudována z nikterak lepší látky ani není v ničem krásnější než on: v žádném z těchto ohledů nemá čím se nad ním

pyšniti. Její panovačnost nad člověkem je způsobena také tak trochu (jako mnohde jinde) z přitupělosti a pověry.

A přece vždycky a naveskrz – jakkoliv téměř k nerozeznání člověku podobna – je produktem druhotným, ba umělým, a do značné míry parazití na jeho tělesných a duševních šťavách. Říkává se o nešťastných lidech, že jsou obětí svých temných pudů, svých vášní; co jich však je obětí své Osoby! Té záludné příšery, která se tisícerými háčky přidržuje na jeho těle; která si ho obléká, a vydávajíc se za něho, mluví jeho řečí, jeho posunky a jeho konáním.

Ale abych o ní nemluvil tak obecně. Člověk sám vchází do světa branou mateřského těla nahý, divoce něžný, ubohý. Nahý a bezbranný vůči jeho společenské složitosti, nepřipravený a nevybavený na všechny jeho sociální svízele a požadavky, na jeho společenský pořádek i nepořádek, s kterými se – zakládaje a udržuje si existenci – nezbytně střetne. Jak na to, co dělat? I co, jaképak s tím okolky! Však on si už na to v této tlačenici získá své nejfortelnější hledisko, spásonosnou orientaci opatrně přikrčeného slabošství i velmi sobělibé vůle. – Závislost, touha po nezávislosti, nesmělý, smělý – má na to řešení hnedle nejbližší vzor a příklad: Osobu; ta v tom přec umí chodit. I přičiní se ze všech sil státi se také Osobou a hotovo. – To slabošské: je vlastně mnohonásobným otrokem, vlastnictvím i hříčkou: otrokem pudů, vlastnictvím, hříčkou přírody, vesmíru, těla, kolektivnosti. Mohl by se – aspoň zčásti – osvobodit vnitřnějším dorozuměním s nimi. Ale on nehledá přímější dorozumění, necítí se na to dost volný a silný; zastrašen, tlačen závislostmi, chce se před nimi krýti, schovati se a vyhnouti, zaštítit se Osobou. Ta, zdá se mu, se vsunula do výhodnější životní polohy, do příznivějšího i pohodlnějšího řádu jsoucna, kde nezdá se být už tak bezprostředně podřízena aspoň poručenství přírody a vesmíru, tomu, co se mu jeví nejméně rozumné, regulovatelné a ovladatelné. – A to sobělibě volní: jsou tu určitá nepohodlí, napětí i útlaky duchového nepokoje a čím vším může člověk býti tísněn a vzrušován při mnohdy potížné úloze bytí; není divu, že se chutěji přichyluje k životnímu řešení, které pod podobou Osoby nese na sobě zdání co největší samovolnosti a aktivity.

Podívej se, děti! Děti přicházejí na svět zhruba všechny stejné. Teprve prostředí, výhodnější nebo méně výhodné životní podmínky a příležitosti je pak postupně odrůzňují; člověk, vázán zaujmouti v životě své místo, udělat si svou existenci, stává se z tlaku nutnosti i samochtě Osobou. Osoba je v něm podmíněna, člověk má k Osobě osudný sklon. Má v sobě neodolatelné puzení individualizovat se právě tímto směrem, být individuem ve znamení Osoby. Ta je sice z velké části společenským produktem, strojovou výslednicí, ba i hříčkou, až i odpadkem danosti, prostředí a poměrů, ale dovede – domůže-li se jen trochu – dodati si náramně závažného zdání samotvorby a původnosti.

To boj o chleba, o sociální zařazení, potřeba uplatniti se, ukázat se schopným funkce, společenského významu a poslání podstatně přispívají k tomu, aby člověk ze sebe utvářel Osobu. A připočtěme teď k tomu to nejhlavnější, co je od toho démona: ješitnost, sobělibost, která na Osobě vidí, slyší, čije, hmatá a cítí i ctí větší parádu než na pouhém člověkovi. Ten jeví se o sobě holý a bědně nahý, jako duše je nahá, ztracený, příliš maličký a anonymní ve vesmírnosti jsoucna. Na toho to fičí z mnohé nahé díry, zato ale Osoba je někým; je povoláním, je potřebností, je titulem, je oděna svou funkcí, svým významem, svými příslušnostmi, svou služebností i závažností v menších či větších společenských útvarech. Není nutno býti k tomu velkým pánem; právě sluhům nescházívá na panském vědomí a – vyjma trestanecké čepice – každá čepice s prýmky je ráda nošena.

Tak se Osobě podaří jednak svou individualizací, jednak svou kolektivizací vymknouti se ze své lidsky bytostné zavázanosti vůči tajemství vesmíru i duše. Obrnila se sebou, svou průměrností, konvenčností a frází, a není ve svém světě ničím z toho ohrožována. Udělá si své duchovně menší, užší prostředí právě tak na svůj hmotný dosah a formát, v němž má svou úlohu a hraje i většího pána. Tak se Osoba jeví pro život lépe vypravena a zaopatřena než pouhý člověk a zdá se mu v životním boji zaručovati mnohou výhodu, víc jistot a bezpečí a i víc síly a úspěchu vůbec.

Neprochází cestou života, nýbrž sune se životní kariérou. Nedosáhne-li jí, je to zklamání; Osoba chce a musí se uplatnit, Osoba chce býti právě při své prostřednosti úspěšná. Podaří-li se jí, považuje se za něco, čím lidství

vrcholí; dopracuje-li se své nejmožnější situace, mní se býti závěrem i smyslem stvoření. Figurace Osoby ve světě není pravdivá; ona sama je jen podvrhem a její svět je pouze kulisou, které chybí skutečný hloubkový plán.

*

To je toho! řekne se mi, ten člověk nám s velikým důrazem vykládá veliké hlouposti. Jaká to otrava, anarchie, ne-li dokonce mystika jím zmítají? – To přece je náš životní úděl, abychom pracovali o svém živobytí a stali se užitečnými členy lidské společnosti. V tom je naše blaho i povinnost. Slouží-li Osoba prospěšně své funkci, která jest jí ve světě přidělena, co možno proti ní namítat? Čemu či komu tím ve veřejnosti škodí?

Ach jistě, nikomu a ničemu; vždyť právě pod tímto typem je člověk v společenském provozu nejvíce žádán. Možno-li mluvit o nějaké škodě, je tu jen tato jediná: *škoda na duši.* – Osoba není z osobitosti, nýbrž z *osobivosti*: ta škoda je v tom, že se ustavuje na člověku tak silně na úkor duše. To je ten jejich rozpor, jejich boj. Jde o tělo, o život, o všechno ostatní až po to nejposlednější. To duše se někdy postaví proti nadvládě Osoby: ne, člověče, to nejsem já, mnohé, co děláš; a jsem mnohé, co neděláš. – Viděl jsem v tomto boji duši pobuřujícím způsobem podléhat. Proto jsem pro duši.

A proč by mermomocí s duší, když to jde docela dobře bez duše?

Protože snesu víc tísně i více blaženství!

*

Duše se totiž chce také individualizovat. Ale má to o mnoho těžší než Osoba. Ta se individualizuje jen v sobě nejbližším prostředí časnosti, avšak před duší, bytující v člověku, stojí věčnost. Odpovídá tlaku vnějšího života, že se ustavuje na člověku Osoba; při potřebách života vnitřního duše. Ale Osoba jí ve své osobivosti toho člověka nadmíru přebírá a bere jí takto takořka pod nohama všechnu pevnou půdu.

Osoba má větší přizpůsobivost v existenčním boji než duše; sobělibá a sebejistá, jaká už je, myslí prospěchářsky jen na sebe a příliš nesvědomitě

těží ze svých výhod. Uzurpuje si tělo, celého člověka se vším, co mu na smyslech a intelektu náleží; má pro sebe své činovnictví, poslání, svou přizpůsobivost, potřebnost a užitečnost v životě; svou schopnost a energii domoci se; svou chytrost a kalkulaci se vším, co to na životních výhodách pro sebe zabírá; má tu navíc i svou fyzickou sílu, svou hmotnou závažnost a náročnost vedle té své společenské, má své aktuální místo v lidské společnosti, v sociálních útvarech.

Duše je sama. Její místo je nikde. Zastupuje ji Osoba.

Smysly, intelekt i vůle, to všechno si zotročí Osoba. Jejich výtěžky inkasuje pro sebe Osoba, nedbale, ziskuchtivě, podle toho, jak jí to je k výhodě.

Všecka práce člověka jest pro ústa jeho, avšak duše jeho nemůže se nasytiti.

(KAZATEL 6, 7)

To Osoba je činorodá; Osoba se chce, musí uplatnit, rvát se o chleba i pozici, ničiti druhé, míti úspěch. To duše ne; je nějak zvláštně pasivní a co do uplatnění zdá se nespolehlivá, nikdy si nelze spočíst, co od ní čekati, k čemu by se to hodilo a jak s tím u ní jsme. Duše není zištná; to duch, který se dal do služeb Osoby, chce spekulačně užívati světa jako svého nástroje, i když mnohdy špatně, když zle.

Duše by darmo překážela. Pryč, z cesty, tady se uplatňuje Osoba!

Ale duše nejde z cesty. Trvá, zvláštně pasivní, neuplatněná a neprokázaná; utlačena Osobou, trvá věrna drahému tělu zrozenému, jednajícímu i umírajícímu, které se jí ustavičně zpronevěřuje, které si cele vyhrazuje Osoba.

Tak jsem ji na této cestě uviděl.

*

Nu, jakási zápletka by tu sice byla, ale do napínavosti detektivky to má tuze daleko. – Jaksi někdo se tu vydává za někoho jiného; falešný strýc si přivlastňuje místo v krásném zámku, který má náležeti ukřivděné dívce, jež trpí bez přispění. Jestlipak také dojde bídník zaslouženého trestu?

Ó zajisté, toho svého, který mu docela náleží. Zámek, který si násilně přisvojil, propadne jednoho dne zkáze; zřítí se a sesuje se až do základů, jež postaveny na tekutém písku byly velice nepevné. A Osoba zachází bídně zároveň s ním, ztrácejíc tak v jediné chvíli všechno, co si po celý život neprávem přivlastňovala.

A co, řekl jsem, se stane s dívkou, s tou pravou dědičkou?

To je právě to, zastavil se Poutník. – Kulhavá noha se dala pocítit.

Tak co – duše nesmrtelná?

Co mohu věděti! Kdybych mohl voliti, měl bych rád duši nesmrtelnou –

– A co, jestli všechno v nás je přece jen hmota a její chemické a mechanické změny, nic jiného a nic víc, a není tedy žádného zvláštního duševního dění, a tedy žádné duše?

Osoba je mně příliš prázdnou formou života. Věřím v duši, chci duši, já duše potřebuji.

Myslíte, že byste nemohl bez duše dost dobře zemříti?

Zemříti snad ano, ale ne dost dobře žít.

Ale co s ní pak, po smrti? – Snad se nějak usmlouváme.

Dám to levně. – Dejme tomu, že duše by byla jen procesem hmoty. Dejme tomu, že se bere cestou těla a rozruší se. Ale jsouc méně hmotné povahy než maso a kost, jde nepochybně směrem látek méně hmotných k tomu, čemu se nejvíce spřízňuje a podobá, čeho se vždycky zdá částí.

Čeho to?

Duševnosti. Nechť hmota vládne až do těch nejzazších mezí – duše je přece jen maximem toho, k čemu vývoj života mohl nejdále a nejvýše dospěti. A žádný Nadčlověk snad; nemám tohle Nietzscheovo hrdopyšství rád. Člověk mi docela stačí. Člověk s duší.

Bytost nepokoje.

Ano, nepokoje ze změny a trvání. Z časnosti i věčnosti, ze života a smrti. Nepokoje ze smyslu všeho toho.

A což, jestli duše je jen nepokojem, jen tou tísní, jen slabostí, jen hluchým výkřikem zoufalství do závratného prázdna?

To je málo, ale, konečně – je to všecko. Duše je nejposlednější a nejvrcholnější otázka, jakou je život schopen v jedinci si položit.

Ale otázka není odpověď.

Ne, není. – Až snad na jednu jedinečnou výjimku, právě tady: že tuto je otázka zároveň už odpovědí.

Také zacházkou

Pojďme teď tudy, ukázal Poutník na boční travnatou stezku. Nemusíme jít pořád po silnici a nevím, co bych už říkal o duši. Tady to je odbočka a trochu i zacházka, ale přijde se k velmi krásným místům podél vody a skal, u vysokých stromů – jen se podívejte –

> *– není na obloze jediné větve, jejíž kresba by se v něčem nelišila od druhých –*
>
> (ROUAULT)

a je to tam takové tiché a ztracené jako ve snu. Někteří říkají, že je tam smutno. Ale já tudy chodívám rád; připomíná mi to tam nevím jaká známá místa, snad z nějakých obrazů, básní – nevím sám –

V tomhletom kraji já už žil
někdy, a nevím kdy.

(CCHENG CCHAN)

– Jste také vzdělanec, viďte, četl jste mnoho knih, že tak mnoho citujete?

Ano, četl jsem velmi mnoho, až zbytečně, náruživě, až bez potřeby, ale ve skutečnosti jsem četl jen několik málo knih, jen těch několik, ke kterým se stále zas mohu navracet, které občas zase znovu mohu číst. Nakladly by se bezmála všechny do nevysokého sloupce na noční stolek; v těch hledám, jak kdy, někdy nějaké to okouzlení, jindy moudrost –

… tu ho zabij,
o knížky dřív ho olup; buďto klackem
mu rozraž lebku, neb ho vykuchej,
neb trubici mu nožem přeřízni.
Než nezapomeň dřív se zmocnit kněh,
neb bez těch troupem jest jak já, i nemá
po vůli žádných duchův. […]
Jen knihy nejprv spal.

(SHAKESPEARE: BOUŘE)

– A jste krajní individualista, a to se také nemá. I ten Kaliban, chtěje se osvobodit, chtěl zase sloužiti.

A což já ne? – A co ty stromy tady? Třebaže každý z nich má jinak rostlé větvoví, třebaže každý z nich chce být individualitou, přece drží věrně všechny znaky druhu. Ničemu, pod co veškerou svou podstatou náležím, se nechci vymykat. Naopak, je mi co nejlépe, velká část mého blaha je v tom, že chci jakožto člověk co nejceleji v sobě třímat všechny podstatné příkazy druhu. – Všechno v přírodě je množstvím a všechno v přírodě chce se co nejmožněji státi jedincem v rámci druhu, počínaje už od neviditelného krystalu. Jedno vyžaduje a podmiňuje druhé. Množství by asi mnoho ztratilo na své umocňovací síle, stagnovalo by, kdyby nepřipouštělo, aby se

každý jedinec v jeho směru co nejmožněji individualizoval. Jedinec by se izoloval, vyloučil by se snadno ze životaschopnosti, kdyby se příliš vzdálil a opustil řád, jímž druh se drží. – Proč by se jinak směly individualizovat i rostliny? I těm toho příroda dopřává. Podívej se, ty stromy –

– Tam je to nevinnější.

Zaručuji se, že svého individualismu nijak nenadužiji. Jsem hodný jako tady ta vrba. Nechci nikudy vyklouznout z lidského společenství. Netěšilo by mne být utečencem, osamotnělým jedincem, který kompenzuje tísnivě méněcenné pocity své nevalné užitečnosti útěkem do nitra a zahrazením se v něm. Ani také nehodlám velikášsky se vytrhnout ze sociálního celku, abych se pak chopil snad samovlády, diktoval v lidských osudech, měnil mapu světa, stěhoval a vyhlazoval národy. Řeším si – fuj! – trpím docela prostě pod svým privátním problémem. Chci být šťastný, volný, dobrý – či užitečný v celku – to toho je!

Moc ne, jen typická krize intelektuála. Určitá neschopnost k životu, ale veliká jeho potřeba. Utrpení Osoby: její někdy sešinuté a nesamozřejmé umístění v sociálním řádě. Utrpení duše: samota, pocity poněkud cizího hosta na tomto mechanicky skřípavém světě. Anebo ještě víc vedle: duchovní vagabundství.

Hoho, neřekl bych, že jsem host zrovna moc ostýchavý. Píti život, svůj život, jako pije velmi žíznivý velikými doušky, ten vnitřní tok života, hustý, bílý, jako těžká a sladká smetana, červený, ohnivý a hořký, jako je těžké pivo, tiše, lačně, zhluboka a dlouze! A bývá, že žíznivý upírá při pití jakoby u vděčnosti své oči vzhůru. – A duchovní vagabundství? To přiznávám: kulhavý jsem, to je pravda, ale zdá se mi, že sudičky na mně jinak nešetřily. Dostalo se mi skoro až příliš štědře dvou darů: až přílišného daru odpírati, chci říci nesouhlasiti, a až přílišného daru býti okouzlen.

Tyhlety schopnosti se nehodí tak hned k nějakému řádnému zaměstnání.

To věru ne. Mohl jsem být ze slepé náhody ledačíms, na co bych se byl hodil i nehodil, vojákem, továrníkem nebo jen továrníkovým zaměstnancem, malým pánem i prosťákem – ledacos jsem dělal, o všelicos se pokoušel – také jsem se po celý život vydával za umělce –

– I hleďme! Snad za spisovatele?

To ne; kdežpak by – Nejspíše jsem tak trochu hudebníkem.

Skladatelem?

Jakýmpak skladatelem? Jen tak – takovým tichým nadšencem – hudebním posluchačem. Hledám, nalézám i ztrácím, sleduji v sobě svou vnitřní melodii. Tu melodii, která sama se skládá a sama sobě naslouchá.

Přeloženo do civilnějšího jazyka, tedy nejvlastněji tak trochu životní estét.

Rozlítil se.

U čerta, jaképak v tom je poživačství? Nevybírám si, beru vše, ničemu se nevyhýbám a ke všemu se přihlašuji, abych mohl – abych směl – abych z toho vyšel zase já, celý a soudržný s duší i tělem, to hlavní, první, jediné, co mohu, musím v bytí poctivě uchovat. Jsem chudý, hloupý, kulhavý a nepodstatná částice mezi množstvím. Ale – kdo mně má morálně co diktovat v melodii mého nejvnitřnějšího života? Povrchnost, nešetrnost, sufizance těch silných, anebo zbabělost a otrocká pokora těch slabých? Či hluché pedantství těch, kteří žádné vnitřní melodie nemají? – Nu prosím, jsem tedy soukromníkem. – Utišil se zas. – Nechci nikoho napravovat ani nic podvracet; nejsem ani reformátor, ani anarchista, třebaže s mnohým stavem světa nejsem spokojen. Obhajuji jen sebe, řekněme svou kulhavost, a uznejte, že si prostředky k tomu nedělám příliš lehké. Řekneš, že nejsem dost důsledný a že si odporuji. Nejsem filozofem, nemám na to dost příslušné disciplíny; nejsem učitelem, který všechno ví; a teprve nejsem tady v té fabrice světa žádným dílovedoucím. V tak těžko uchopitelném prostředí, jako je svět nepoznatelnosti, nesrovnalosti a zmatku, je těžko někdy si neodporovat. Blaho – jistoty – svět – a já – a naproti tomu tak omezené a nespolehlivé schopnosti poznání i usuzování – kam mohu s nástroji tak nedokonalými? – Nu dobře, jsem tedy takovým soukromníkem.

Míníte tím, že jaksi spíše duší. –

– Pohříchu ne tak jaksi docela. Na to jsem příliš Osobou. Ale snažím se nebýti příliš Osobou.

Hle, člověk náramně naplněný sám sebou!

A bodejť by ne. Však je také čím! – Největším tajemstvím je člověk sobě sám – jak poznal jeden velice slavný básník až v žaláři. – Nelíbí se mi

v tom tajemství ten rozpor Osoba versus duše. Přál bych si pro duši větších šancí. Osoba, opírajíc se o materielnější stránku věcí, to z obou vyhrává; na tom, do valné míry, stojí hmotně společnost. Vyhrává-li to duše, k těmto výhodám poněkud netečná, stane se člověk společnosti trochu nepotřebným. Soukromě, pro sebe, ovšem přitom získává –

– Samotářství.

Hájím samotáře. Samotář nikdy není sám. Nese si s sebou tolik věcí –

– V svém malém kufříčku, emigrant ve věčnosti.

I co! Jaképak emigrantství? Všichni jsme chtěj nechtěj v jejím koncentráku!

*

Ale chtěl jsem vlastně mluviti o jiném. Ano, ty lilie! Vidíte tam ten kopec porostlý bučinou? Vyhlíží to jako jediný nedělený hřbet, a přece, ani by se nezdálo, plno menších pahrbků se tam střídá s dolinami, a tam jsem jednou šel. – Chtěl jsem navštívit starého přítele z mládí, znali jsme se jako hoši a jako mladíci, totiž on byl o něco starší a já se mu chlapecky obdivoval, a pak jsme se léta neviděli; chtěl jsem se na něho podívat a řekl jsem si, přinesu mu jednu z těch divokých lilií, zlatohlavé se jim říká, které tu na teplejších místech v hojnosti rostou. Ve skutečnosti mají tyto lilie květy krásně růžové a vonné a zlatá je vlastně jejich cibulka, tak zlatožlutá, že se dříve mínívalo, že by pro tuto svou barvu mohla mít obzvláštní účinnost v alchymii. Ta cibulka – je to zvláštní, vždyť tato lilie mívá spousty semen, kterými se může snadno rozmnožit – má v sobě, jako všechny rostlinné cibule, značnou schopnost nastavovati svůj život vytvořením cibulek dalších; a když ji rozdělíte na její jednotlivé plátky – a i těch je hodně –, z každé její jednotlivé šupiny se může vyvinout samostatná rostlina. Takovou životní schopnost má tedy tato líbezná a křehká květina. – Tak dobře, chtěl jsem mu vybrat nějakou pěknou, hezky růžovou, však byly právě v květu. Bylo jich tam na sta. Hned první byla velice krásná, hedvábitě růžová, posetá u jícnu drobnými tmavými skvrnami. A cožpak ta vedle, řekl jsem si, musím se na ni podívat, ta se zdá lepší, silnější! Byla rovněž tak růžová, ale

ty skvrny na ní byly veliké, místy až do sebe slité, jako jadrné tygrování; vyhlížela docela jinak než ta první, podivněji, zvláštněji. A další zas neměla téměř žádných teček. Prošel jsem celý ten liliový les a nebylo mezi nimi jediné zcela stejné, jediné, která by se té druhé naveskrz podobala! Byly tu růžové i tmavorůžové všech odstínů; temně červené a jiné zase až bílé; hustě i řídce, hrubě i nejjemněji skvrnité. Každá z nich byla v něčem jiná. Všechny ovšem byly utvářeny zcela v příkazech druhu, každá z nich byla co nejvíce zlatohlavou lilií, *Lilium martagon*, ale bylo to, jako kdyby přes ně přešlo něco divně nevázaného, nějaké rozmarné božství, které si každou z těch lilií jinak poznamenalo. Jako by nějaká lesní víla či co vpisovalo do těch květů zápisy svého letmého tkání, svá tajemství snad za noci větrné a měsíčné, kdy se mohou dít zvláštní věci.

Vybral jsem tedy cibulky od barev tří: bělavé, růžové a nejtemnější, aby tak v malém bylo ode všech.

Jel jsem za ním, přinášeje s sebou, abych nepřišel s prázdnou, ty tři zlatové cibule lilií. Bydlil na rozlehlém kopci o samotě. Docházeje, doufal jsem ho nalézti, jak jsem v sobě nosil jeho podobu z těch našich mladých dnů, od té, kdy jsem ho viděl naposled: hocha, mladého junáka, chlapa z rozkvětu mladých let, jak tomu bylo, než nás život rozdělil. Nevěřívá se mnoho v přátelství. Snad bývá přátelství jen vzájemnou shovívavostí; snad může být jen shodou ve společných zájmech. Toto však bylo mým mládím; to jsem šel navštívit své mládí, nesa mu malý a nevinný dárek, který by kdysi jeho pýše nic neznamenal: zlatové cibulky tří lilií, od květů barvy bělavé, růžové i rudé, jak se nám tehdy jevil život.

Uvítal mne starý muž. To tedy měl býti on, hoch, jehož jasný hlas bylo slýchati daleko mezi stromovím a mezi lidmi! Jeho oči, kdysi tak smělé a jiskrné, již ničím nezářily; byla v nich jen mdlobná dobrota odříkání. Chudák! poznal jsem; věděl jsem, jeho život byl silný, bývalo v něm mnoho překvapení a statečnosti, a toto už jen zbývá! Usedněme, řekl; na stole ležely noviny a dějepisná kniha. Půjčují mi včerejší, řekl, však na nich nic nezmeškám. – Dal jsem mu ty tři své lilie; velmi se zaradoval. Pojďme je hned zasadit, řekl, už se na to těším, jak, každá jiná, napřesrok pokvetou. Měl maličkou zahrádku, s velikou láskou ji pěstoval. Pomohl jsem mu; viděl

jsem, jak potížně se dobývá rýčem do sypké půdy. Toto, ukázal s jímavou pýchou, jsem tu všechno sám vypěstoval. Bývalo to tu velice zpustlé. To, to a to jsem si sám vysel z malého seménka, a jak to tu pěkně roste!, že mohu teď sám uštědřit jiným. Bylo vidět, jak ho blaží, že – sám tak slabý a vetchý – může dávati něčemu život, že je mu možno vládnout a pomáhat v bytí nějakých věcí. S radostí se díval, jak večeřím; vyptával se a vypravoval o svém životě: byl to takový, při kterém, jak mnoho se zdál slibovat, se hodně trpí a ustavičně ztrácí, a zbývá pak již jen člověk sám, již jen tělo, které zachází, a duše, která na chorém těle již žádných činů a dějů nežádá.

Ráno pak mne šel vyprovodit. Shledali jsme, že zahrádka byla přes noc surově rozvrácena. Co kvetlo, bylo urváno a sešlapáno, a co se dalo odnésti, bylo vypleněno. Byl tím žalostně raněn; těžce se ho dotklo, že tam, kde blažilo ho dávati život, mohlo tak ohavně vtrhnouti tolik krutého zmaru. Nu nevadí, řekl v bolestném údivu, to se zas spraví; beztak chtěl jsem tu ještě mnohé zlepšit.

Šel těžce; co chvíli byl nutkán k traplivým zastávkám. Mám potíže, pozvedl zmučený pohled, a také srdce není docela v pořádku. – Ano, viděl jsem, že jeho tvář je poznamenána smrtí. Její blízkost – tou měrou patrná, jak se život vzdaluje – již vstoupila do jeho očí, do jeho kroku, do jeho tělesného trápení. – Rozloučili jsme se. Těším se, opakoval, až ty lilie pokvetou.

Za tři týdny nato zemřel.

Věděl jsem, že zemře, že musí jíti, ale přece mne jeho smrt sklíčila. I ten Quinton, filozof tak krvavý a nemilosrdný, jemuž smrt statisíců na bojišti zdá se jen vznešenou poslušností, neubránil se pocitům pobouřeného a nesnesitelného úděsu z umírání: Nemluvte mi o ní, praví, smrt je věc ohavná, požár muzea; tolik ctnosti, tolik velikosti je vydáno na pospas jedinému výdechu, není-liž to hrůzou? – Toto ani nebylo muzeem velikosti a krásy; v chrámu, v kterém bydlíme, nespadl žádný vlys. Uhasl jen jeden šeře blíkající plamének života, jen jeden vadnoucí, chudnoucí život – jen domek o samotě, včerejší noviny, rozkotaná zahrádka a naděje, že pokvetou tři květy. – Květiny se hrobům nevyhýbají; vidíte, lidé mají divně láskyplnou snahu obklopovati mrtvé zamlklým životem květin; asi těm, kteří již odešli, přisuzují tišší, jemnější radosti, když už se nic víc z toho-

to vezdejšího života nepotřebuje, a i to je ku posledu zbytečností pro kosti Čuanga-c':

Smrt přinesla mi klid a pokoj; za živa jsem se jen plahočil.
Je snad tvrdost zamrzlého proudu
lepší nežli jarní tání?
[…]
Z Praducha je teď má podstata; jsem jen vlna
v řece Světla, Temnoty.
Tvůrce všeho jest mi otcem, matkou,
nebe jest mi ložem, země poduškou,
hrom a blesk mým bubnem, vějířem,
slunce, měsíc jest mi svící, pochodní,
Mléčná dráha příkopem a hvězdy klenoty.
S přírodou jsem spojen;
nemám vášní ani tužeb.
Umyj mne, a nezbělím,
pokálej mne, a čist zůstanu.
Nepřicházím, jsem však zde;
nepospíchám, jsem však hbitý.

(ČANG CHENG)

S přírodou jsem spojen – ovšem je v tom kus útěšné představy, že není naprosté ztráty, že to, co je v nás z přírody, zůstává i po smrti nějak s ní spjato. Umírá se na Východě i na Západě, ale nikde se nechce umírati se vším všudy a nadobro. Moudrost Východu je snad už příliš dávná a daleká; co tedy mluví k tomu Západ? Uschoval jsem si tu – hle, včerejší noviny – něco – napsal to lékař:

Smrt je fyziologická nezbytnost.
O srdci znaveném, chorobách mozku a plic
ví celkem lékařská biologie dost.
Ale můstek z pomíjivosti na věčnost
začíná s já – a končí v pouhém nic?

Strach je opovrženíhodný cit
sobecké slabosti. Pro lidstvo práce je ctnost,
když jsi se spotřeboval, musíš jít,
jen tvoje skutky v paměti budou žít,
spravedlivý to pomníček pro věčnost.

Vědo i ctnosti občanská, všechno vám dám,
své dlaně i ducha s jinými ochotně spojím,
ale když jít mám do tmy a nevím kam,
když víru vědění vzalo, a strašně sám
opouštím přeludy jsoucna – umřít se bojím.

Aspoň mi řekněte, básníci, že z toho tlení
znovu se vrátím – snad kámen, rostlina snad,
že se mých molekul jenom vzoreček změní,
že v proudu života marného zániku není –
že slunce zas uvidím, lesy, a děti si hrát.

Básníci by nebyli básníky, kdyby nemilovali přírodu; vždyť přece v sobě nesou příbuzná tajemství. A hledají nám říci něco útěšného i o krátkém koloběhu. Když já zaniká, není tu tak naprosté, nemilosrdné ztráty: co bylo z přírody, zůstává i pak nějak v ní. Nemá to již vědomí, není to již já, ale ještě to nějak, něčím představitelně je, něčím, pod nějakou aspoň trochu pojatelnou a důvěrnou formou to ještě nějak žije, dožívá, ještě není všechno z bytí tak docela vymazáno, ještě se to úplně nepropadlo do té černé díry nicoty. Budeš aspoň kamenem, stéblem, rostlinou – než rostlina, stéblo i kámen zaniknou.

Květinou-li mne životu navrátí,
List můj i květ můj k světlu obrátí.
Však ach, jen země zas, tma mě uchvátí,
Světla ve stany jíti nedá!
Vy hvězdy jasné! – Vy hvězdy ve výši!

(KAREL HYNEK MÁCHA: NOC)

A což není-li duše? Pak by mohl ten odchod ze světa být vlastně snadnější. Komenský praví o duši: *Pamatuje si, co poznala* – Asi že tady je myšlenka na rozloučení se světem právě tak bolavá: duše spjatá pamětí se vším, co tu milovala, s životem těla a životem okolních věcí (od čeho všeho věru je těžko se odtrhnout), odnášela by si toho opravdu příliš mnoho na ten osudný můstek. Kdyby nebylo paměti, nebylo by co opouštět; jestli první, co v člověku zhasíná, by byla pamět, nebylo by ztráty ničeho.

Ale i kdyby, i kdyby – i kdyby ledový dech smrti milosrdně první v člověku odvál pamět, všichni víme, že odchází nějaké já. Snad jde v podstatě víc o to já než o ten život – aspoň u velké většiny lidu křesťanského. Ale řeknu upřímně: mně by šlo o obé. Chtěl bych si na ten můstek nabrati co nejvíce všeho, k čemu jsem tu s láskou a radostí lnul – je v tomto světě věru mnoho krásného a radostného – a budiž!, abych nic nevynechal, i zlého!, s čím vším, obtížen vrchovatě, bych rád přes ten můstek přešel. Nechť by si má duše dobře uchovala pamět na to vše, čím jí byl život a svět!

To by každý – Ale už dlouho mne to ponouká poznamenat, jak vás smrt na podiv fascinuje. Ustavičně se k ní vracíte – má pro vás takovou zvláštní přitažlivost?

Naprosto ne! Je divno, opravdu, že – chce-li se mluvit o duši, musí se mluvit i o smrti. Že nám lidem to jinak jaksi nejde. Vidíme je nějak příliš v páru. Proto i o duši se tak nerado uvažuje; zavání praktickému rozumu tak trochu záhrobím. A nadto i rozum přes veškerou svou čipernou pohotovost má rád některé své odklady. A tady je právě jeden takový pořádný odklad: jak!, mám řešit svůj život ze stanoviska věčnosti už zde? však až tam, za tím mostem, se uvidí!

Stanovisko věčnosti? – Mnoho lidí, a zrovna náramně neodkládavých, by vám řeklo: kdybyste měl více co dělat, víc užitečného na práci, nemyslil byste tak mnoho na tyto věci.

Právě ano! Právě že mám – a čím více bych měl na práci, tím spíše měla by se tu ozvat potřeba pohledět na své činění z tohoto hlubšího průhledu, abych se na své věci nedíval jen Osobou. Osoba, zcela uspokojená tím, že její síla je jen v časnosti, si ovšem z toho těžkou hlavu nedělá. U můstku – u rozuzlení či lépe zauzlení toho složitého přadena, jemuž se

říká život, jak to zas jinak obrazně nazývá Quinton – končí životní dráha Osoby. Odbyla si své. Přechází-li co na druhou stranu, může to býti jen duše. Ale o tom jsem nechtěl mluvit; co také mohu? Začínám smrtí, protože smrt nás upozorňuje na duši; a pak by bylo třeba věděti i něco o tom, má-li duše nějaké své místo především už tady v životě. Myslím, že má, a viděl jsem, jakými hrubými silami ji Osoba utlačuje. To nebylo lhostejné setkání; až by se zdálo, že děje se vražda. Stavím se poznovu za duši!

Působnost duše v životě – Poslyšte, tak mi teď napadá, nezdá se vám, že jsme při svém uvažování vůbec opominuli náležitě rozlišovati ducha a duši? Že co tu bylo přisuzováno duši, náleží namnoze duchu a naopak? Kde bychom potom byli?

Kde bychom potom byli? Taky se ptám. Duch – vezměme nejprve, co o tom klade naučný slovník: „*Duch* (etymologicky příbuzno s dech, dýchati, duji atd.) pojímá se nyní ve dvojím smyslu: buď ztotožňuje se se jménem *duše*, anebo tak se liší, že o *duši* se mluví, pokud jsouc v těle vnímá, myslí, cítí i projevuje se zase skrze tělo, o *duchu* pak jakožto bytosti těla prosté, ale svých vniterných stavů si vědomé. V obojím však případě jest pamatovati, že tu naskytají se jen dvě slova jakožto označení téže substance, jen dle rozdílných hledisek."

Nu tedy nechme to pro větší jednoduchost tak, jak to stojí v slovníku. Že je to zhruba totéž a není tu podstatného rozdílu.

Počkej, jsou tu také mínění jiných. Pěkně to má Aristoteles, jenž naproti *duši*, kterou přičítá všemu organickému, klade ještě *ducha* jakožto mohutnost myšlení. U Tomáše Akvinského zase jménem *duch* označuje se nehmotnost božské substance a odtud přikládá se i všem substancím nehmotným a neviditelným –

– Hm –

– Ale: „Poněvadž *duch* jest právě to, co působí, že člověk žije, a to nejen tělesně žije, nýbrž myslí, soudí, cítí a chce, že tedy *duch* jest, jenž činí jádro a základ člověka a jenž vtiskuje mu určitý ráz, povahu, jimiž se liší od jiných lidí, pochopíme význam metaforických rčení jako ‚má ducha', jest ‚duchaplný' apod. Odtud mluvívá se o *duchu* nějakého plodu duševního, knihy, výtvoru uměleckého atd., čímž naznačiti se chce buď základní idea

díla, nebo zvláštní svérázný způsob tvorby jejich původce. Poněvadž pak tam, kde vyvine se společnost jednotlivců, *‚duch'* každého jednotlivce na ostatní působí a sám vlivu jejich podléhá, takže odtud se vyvíjí znenáhla a téměř nepozorovaně celková shoda v myšlení, cítění a snažení oné společnosti, která činí dojem, jako by založena byla v jediném *obecnějším duchu*, mluvíváme obrazně o *duchu* té společnosti, duchu kastovním, duchu národa, duchu času atd."

Jsem bytost primitivní, smyslová; tomu obraznému rozumím spíše.

Já taky, ale jakýsi rozpačitý zbytek i potom ve mně zůstává. Duch je tedy jednak jaksi pohotovost člověkových schopností, a jak se tu praví, vtiskuje mu povahu, určitý ráz, ačkoliv bych řekl, že člověkův duch je asi nějak i ze své strany vázán na jeho fysis až snad i do složení jeho krve a šťav a jí bývá do nějaké míry i zabarven, a tím že se zároveň spoluutváří to, čemu se říká taký či onaký naturel. Je duch konstruktivní, pedantický, výsostný, hravý i všelijaký jiný, a ještě různější snad i dle svých těsnějších i vzdálenějších styků s duší, kterou bych mu ovšem v mnohém směru nadřadil; a dále pak je tu ještě k tomu ten obrazný duch obecnější. Jednotlivcův duch podstatně stojí na intelektu, na rozumu, a tam právě se mně zdá, že není tak zcela téže substance jako duše. Duch chce co nejvíce své činnosti (a proto se může i těžko mýliti), duše chce svému bytí. Někdo „má ducha", „je duchaplný", ale nemusí jím býti, protože jeho duch se může zmásti. Zmate-li se nejstrašněji, říká se pak, že jeho „duch se zatemnil" nebo že jeho „nádherný duch byl ztroskotán"; není však šílených duší. To duch je ztroskotán v tom, co mu v těle na nejvlastnějších schopnostech náleží. – A co se týká „ducha obecnějšího", i duch společnosti se někdy může zmásti:

> *Pohříženiť jsou národové v jámě, kterouž udělali; v osídle, kteréž polékli, uvázla noha jejich.*
>
> (ŽALM 9, 16)

Duši, naproti duchu, bych rovněž přisoudil více pohody, víc jasu, něčeho, co nevyzařuje jen z člověka samotného, ba ani z doby nebo ze společnosti. Duše nemusí být nutně sdružena s duchem, a nemusí proto být

lidová píseň méně melodická ani obraz méně pravdivý a výrazný; duch nesdružený s duší mnohdy se však jevívá tvrdý, až i krutý. Člověkův duch může býti, rád uznávám, velice okřídlený a lehký, ale také i těžký, příkrý, bezcitný a i zlovolný, co duše trvá ve větší nezávislosti na stavech těla i společnosti. – Tak. – A nyní toho obrazného ducha nenápadně opustíme, jak už se to dělává se vším nejasným a metaforickým.

Dobře, ale – neopravňuje tu něco k podezření, že ta vaše duše, o kterou se s takovým nákladem lehkého, těžkého i zmateného ducha tak horlivě zasazujete, není než právě jen zjítřeným intelektem, který sebou zmítá – nu – v kleci?

Zmítá se?

Což o to, zmítá!

Tak ho laskavě nechte zmítat. Podceňujte si ten intelekt jak libo, ale nepodceňujte, prosím, důvody, které ho k tomu zmítání vedou. Ty stojí stejně před vámi jako před ním, i když si to nakrásně nepřipouštíte.

Hleďte ho, jeden raněný vesmírem!

Nevídáno! Jestli je to tak, tedy ustrnul před ním jen o něco dříve, vy jím budete zdrceni později. Klesl dobrovolně, v plném vědomí, aby mu nebylo potom padnouti tupě a němě jako dobytčeti. Jako nechci žít životem Osoby, tak nechci zahynout ani její smrtí. Nechci být ve své poslední chvilce zabit věčností; nejsa již mlád ani ještě stár, žiji a velmi chci žít; chci v ní své lidské místo! a kdož ví, třeba je mi přán dlouhý věk.

*

Krajina, o které mluvil, když navrhl jíti touto zacházkou, se rozkládala před námi. Veliké stromy, tyčící se z křovin, čněly vysoko k roztřepeným oblakům. Řeka, dosti široká, plynula v nesdílném šumění u paty šedých a fialových skal. Vegetace tu byla velice kyprá a bujná, přece však, při veškeré kráse těchto míst, všechno tu budilo dojem určité vážnosti, zamlklé odlehlosti, ba smutku. I tak, že se v této hodině ještě třpytila i tměla ve slunci, bylo si možno představiti, že – až se stopí do předvečerního stínu – může se všecka tato její krása položiti na mysl s určitou tíhou. Chvílemi vymrštilo

se z vody stříbřité tělo ryby a vodní hladina vylekaně zazvonila jako měřítko velice táhlých vteřin.

Mám rád smavá místa v přírodě, ozval se do toho trochu hluše Poutníkův hlas, sady i obilné lány, ale necítím v sobě nic, co by se v jakémkoliv bázlivém zmatku vzpouzelo vážnosti těchto míst. Zmínili jsme se o těžkomyslnosti a napadá mne, že mnoho lidí je jí podrobeno, více, než dává se znát. Ba i mnoho velmi bujných lidí jsou vlastně zoufalci. Těžkomyslnost, řekl bych – tak jako ty krajiny, kterým se říká smutné –, nese na sobě rysy nějaké znepokojivé velikosti, mohutných samot, velikých i rozlehlých částí, členících se s určitou srázností. Neračte ovšem těžkomyslnost zaměňovati snad s trudnomyslností, s těžce bezvládnou a bezhraničnou melancholií, s němým a hluchým smutkem. Těžkomyslnost je více aktivním i dramatičtějším stavem ducha než toto druhé, co je obestřeno mrákotami smrtelné tesknoty. Ale není snad tak dalece prudkým a bezděčným střídáním nálad v labyrintech ducha, zjítřeně vyborceným zrcadlením zevnějších věcí, jako spíše trvalou základní tóninou, do níž si takto utvořený duch překládá vše žité a cítěné. I těžkomyslnost je vnitřní melodií.

Máte k těžkomyslnosti zvláštní sympatie.

Ano, mám. Nebudí ve mně vyhýbavou hrůzu jako šibeniční vrch. Mnohým zdá se na sobě nésti poznačení kletby a zavrženosti, kdekoliv se s ní setkají, zvláště v knihách. *Osoba* není nikdy těžkomyslná, nejvýše jen nevrlá, zlomyslná, nedůtklivá; trpí-li či opájí-li se Osoba city a myšlenkami, tedy jsou to převážně hnutí závisti, ctižádosti a kalkulace.

Vy ale velmi důtklivě nechcete býti Osobou –

– Míníte, míníš – ach ne, nejsem nikterak těžkomyslný; dokonce velmi miluji dobrou pohodu a jadrný šprým – ovšem jsem poněkud těžkokrevný, to ano, hodně těžkokrevný se sklonem k bláhovosti – a – – Myslíte, že budu něco popírat? Ano, i těžkomyslný jsem – cožpak je možno být optimistou na heslo? –, těžkomyslný v té míře, jaká – nu prostě jaká mé kulhavosti náleží. Kniha života je plna vykřičníků i otazníků – A pročpak by ne? tedy ano! hlásím se k těžkomyslnosti! Jsem jí postižen a musím si to pochválit: jsem postižen tou těžkomyslností dobrou – myslím alespoň, že je to ona, ta, která nechodí po svých návštěvách zahalena někdy v purpuru